

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА
Факультет романо-германської філології

Кафедра теоретичної та прикладної фонетики англійської мови

Н.Р.Григорян

**«Проблеми та перспективи територіальної
варіативності мовлення»**

Методичні рекомендації до вибіркового курсу
для здобувачів вищої освіти III (освітньо-наукового) ступеня
спеціальності 035 «Філологія»

Одеса – 2020

УДК 811.111:42(410)

Рецензенти:

Карпенко О.Ю., доктор філологічних наук, завідувач кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Строченко Л.В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рекомендовано до публікації кафедрою теоретичної та прикладної фонетики англійської мови (Протокол № 5 від 14 січня 2020 року); Навчально-методичною комісією факультету романо-германської філології (Протокол № 5 від 29 січня 2020 року); Вченою радою факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Протокол № 5 від 12 лютого 2020 року)

Григорян Н. Р. Проблеми та перспективи територіальної варіативності мовлення: методичні рекомендації до вибіркового спецкурсу для здобувачів вищої освіти III (освітньо-наукового) ступеня спеціальності 035 «Філологія». Одеса, 2020. 63 с.

У методичних рекомендаціях розкривається програма спецкурсу, даються вказівки для опанування лекційним матеріалом. Методичні рекомендації розроблені для аспірантів першого року навчання спеціальності 035 – філологія. Методичні вказівки присвячені розгляду варіативності англійських типів і варіантів вимови, територіальної варіативності англійської вимови на Британських островах та варіантів англійської вимови за межами Великої Британії.

© Григорян Н.Р., 2020

© Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2020

Вступ

Дані методичні вказівки призначені аспірантам першого року навчання спеціальності 035 – філологія, які обрали цю вибірккову дисципліну. Методичні вказівки присвячені розгляду варіативності англійських типів і варіантів вимови, територіальної варіативності англійської вимови на Британських островах та варіантів англійської вимови за межами Великої Британії.

Мета вказівок - ознайомити аспірантів з основними положеннями фонетико-фонологічного аналізу для визначення територіальної варіативності англійського мовлення, сформувані необхідні теоретичні знання і практичні навички для здійснення самостійного філологічного дослідження.

Завдання вказівок : викладення базових концепцій фонологічного аналізу; викладення основних варіантів англійського мовлення; аналіз сучасних фонологічних напрямків у розвитку діалектології та соціофонетики; поглиблення, узагальнення та систематизація теоретичних знань аспірантів з англійської інструментальної фонетики.

В результаті опрацювання аспіранти повинні *знати*: основні тенденції розвитку соціофонетики і діалектології; методологічне підґрунтя сучасної фонології у руслі мовознавства; основні методи лінгвістичного та фонетичного аналізу, які застосовуються при аналізі мовних фактів та явищ

вміти: застосувати комплексний підхід до наукового філологічного дослідження; визначати оптимальні методи аналізу мови та мовлення; використовувати отримані фундаментальні знання і практичні навички на всіх етапах виконання науково-дослідної роботи, включаючи пошук необхідної інформації, планування експерименту, безпосереднє виконання роботи та обговорення отриманих результатів, формулювання теоретичних

висновків; використовувати теоретичні знання у власних наукових дослідженнях.

Методичні вказівки можуть бути використані для самостійної підготовки аспірантів до семінарських занять з дисципліни «Проблеми та перспективи територіальної варіативності мовлення»

Розділ 1.

Варіативність англійських типів і варіантів вимови

Тема 1. Діглосія, білінгвізм, інтерференція

Вивчення соціолінгвістичної ситуації в Уельсі вимагає детального дослідження понять білінгвізм і діглосія.

Білінгвізм як багатоаспектне явище неможна тлумачити однозначно. За визначенням О. О. Селіванової, це двомовність як ознака не лише мовного стану індивіда, а й мовної ситуації країни, регіону, тобто явище володіння й користування особистістю або певною групою етносу одночасно двома мовами.

У власне лінгвістичному аспекті білінгвізм визначається як знання двох мов з однаковою мірою досконалості. У «Словнику лінгвістичних термінів» О. С. Ахманової двомовність характеризується як «однаково досконале володіння двома мовами».

У великому енциклопедичному словнику «Мовознавство», двомовність розглядається як окремий випадок багатомовності – «уживання декількох мов у межах певної соціальної спільноти (насамперед держави); уживання індивідуумом (групою людей) декількох мов, кожна з яких обирається відповідно до конкретної комунікативної ситуації».

У «Словнику соціолінгвістичних термінів» термін «двомовність» ототожнюється з терміном «білінгвізм» і визначається як «володіння, поряд зі своєю рідною мовою, ще однією мовою в межах, що забезпечують спілкування із представниками іншого етносу в одній або більше сферах комунікації, а також практика використання двох мов в одному мовному

співтоваристві».

Розглянемо докладніше проблему білінгвізму. У. Вайнрайх визначає білінгвізм як «практику альтернативного вживання двох мов», а багатомовність – трьох і більше мов.

Е. Хауген, який вважає двомовним будь-якого мовця, який розуміє другу мову, критикує таке визначення У. Вайнрайха, оскільки воно, по-перше, не уточнює, у якому ступені мовець володіє цими мовами, по-друге, яким є діапазон відмінності між цими мовами, і, по-третє, в яких умовах обидві мови вживаються.

На думку Дж. А. Фішмана, «двомовність – це вміння знаходити вислови для початку тривалої розмови щодо питань повсякденного існування, на більш ніж одній мові».

А. Мартіне визначає двомовність як «розділену мовну прихильність», потім дослідник уточнює своє визначення, характеризуючи двомовного індивіда: «двомовним вважається індивід, який з однаковою досконалістю володіє двома мовами, але не індивід, який висловлюється досить швидко на одній або декількох мовах».

За механізмом породження білінгвізм поділяють на безпосередній як несвідомо-інтуїтивне володіння мовою і опосередкований, що є результатом розумового опосередкування перемикання мовних кодів. За ступенем інтенсивності мовних контактів дослідники диференціюють масовий, суцільний, груповий та індивідуальний білінгвізм. Масовий білінгвізм визначається володінням двома мовами населення держави або певного регіону, суцільний виникає за умови існування мови міжнаціонального спілкування, як це було в колишньому СРСР. Груповий білінгвізм властивий певним угрупованням людей, об'єднаних за соціально-демографічними та професійними ознаками. Індивідуальна двомовність є показником особистості, індивіда.

В. Аврорін розмежовує регіональний та національний білінгвізм: перший ґрунтується на географічному параметрі двомовності, другий – на

етнічній ознаці мовців. За способом виникнення розрізняють контактний і неконтактний типи білінгвізму, що в іншій класифікації названі *природним* (побутовим), який виникає у відповідному мовному оточенні і завдяки широкій мовленнєвій практиці безпосереднього контакту двох мов, і *штучним* (навчальним), позбавленим будь-якого впливу контактів двох мов.

На думку американського соціолога Р. Белла, двомовність – це міжмовне перемикання кодів на підставі лінгвістичних і психолінгвістичних механізмів. Деякі вчені цілком слушно наголошують на належності цього явища до психологічних процесів, поки воно є фактом індивідуального мовлення, або до соціальних, коли двомовність поширюється на спільноту чи більшу її частину. На думку О. О. Селіванової, при вивченні білінгвізму варто ґрунтуватися як на психологічних і лінгвістичних, так і на соціальних, політичних, ментальних чинниках.

Розрізняють також чисту і змішану двомовність. У випадку чистої двомовності у свідомості мовця дві мови існують ізольовано одна від одної, без жодних порівнянь і паралелей. Така двомовність створюється шляхом занурення в середовище мови, що вивчається, при повній ізоляції від рідної мови.

Змішана двомовність припускає паралельний зв'язок еквівалентних засобів двох мов з відповідними їм поняттями, а через них і між самими мовами. Таким чином, «виникає своєрідна єдність, в якій одному означуваному відповідають два означаючі». А. Мартіне слушно зауважує, що тривале контактування двох мов в одному суспільстві тягне за собою взаємовплив двох мовних систем: «Поширення мови проходить через ситуацію двомовності, яка незалежно від того, чи виживе якась з мов, що борються, або ж одна з них зникне, завжди виявляє досить значний вплив на дану мову».

На думку Г. В. Колшанського, проблема двомовності – це, насамперед, проблема психофізіологів. Аналізуючи результати досліджень Ч. Осгуда та А. Р. Дібольда, він підкреслює, що «наразі, мабуть, найбільш цікавою є

наступна проблема: яким чином у білінгва сполучаються два мовні коди і яким чином він може користуватися цими кодами окремо.

Лінгвісти також по-різному розцінювали володіння двома мовами. На думку Б. Гавранека, Р. Грехема, А. Мартіне, Е. Хаугена, повне й автономне володіння двома мовами перевищує психічні можливості звичайної людини. У мовній свідомості білінгва окремі риси нерідної мови уподібнюються рідній, тобто відбувається інтерференція. А. Мартіне наголошував на тому, що «лише окремі віртуози можуть користуватися двома або кількома мовами без того, щоб не відбувалося явище, яке ми називаємо взаємопроникненням мов». Британський дослідник Д. Грін наголошує на нейрофізіологічному підґрунті білінгвізму, де володіння різними мовами передбачає функціонування тих самих ділянок мозку, кортикальних і субкортикальних, а отже, засвоєння інших мов приводить до змін у механізмі обробки першої, або рідної мови індивіда. На його думку, саме нейронна пластичність обмежує в дорослому віці рівень засвоєння та володіння нерідною мовою, а зовсім не біологічно обмежений віковими параметрами період можливості такого засвоєння та володіння.

На важливість зв'язку психології і лінгвістики в дослідженні проблем двомовності зазначає і Е. Хауген: «Психологічне вивчення носія двомовності займає центральне місце у вивченні двомовності... Психологічний підхід обіцяє нові експериментальні дані, які можуть викликати нові лінгвістичні відкриття».

Мовна інтерференція означає проникнення в мовну систему чужого елемента, який стає частиною самої системи (мовна інтеграція). У вузькому значенні інтерференція є впливом на нерідну мову рідної в мовленні білінгвів. Інтерференція становить собою багатоаспектну проблему, досліджувану з погляду лінгвістики, психології, соціології. Власне лінгвістичний аспект вимагає розрізнення інтерференції на рівні мови і мовлення. Мовна інтерференція не торкається систем ні першої, ні другої мов і обмежується тільки областю мовлення білінгва.

Провідний вітчизняний дослідник О. Р. Валігура, «розуміючи білінгвізм як контакт двох мовних систем у мисленні і мовленні індивіда, і як практичну здатність почергового використання індивідом двох мов, достатню для забезпечення його адекватної мовленнєвої поведінки в реальних комунікативних ситуаціях», тлумачить фонетичну інтерференцію як «складне лінгвістичне, когнітивне та культурно-комунікативне явище, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак, ступінь впливу яких залежить від ментальних, психологічних і соціокультурних чинників».

Одним з об'єктивних критеріїв досконалого володіння двома мовами є відсутність інтерференції, тому двомовність можна схарактеризувати як досконале володіння загальноприйнятими формами і нормами обох мовних структур без прояву інтерференції у всіх видах мовної діяльності й на всіх мовних рівнях.

Володіння носієм обома мовами паралельно, тобто таке, що не потребує перекладу з однієї мови на іншу — це ідеальна двомовність у власне лінгвістичному аспекті. Л. В. Щерба не без підстави вважав таку двомовність відхиленням від норми, яка виникає лише за певних умов.

У деяких ситуаціях нерідна мова може стати домінантною. Це зв'язане, насамперед, із соціальним статусом мовця. Спілкування, просування в суспільстві стимулюють людину до оволодіння другою мовою, яка згодом стає домінантною. Таким чином, можна стверджувати, що деякі фактори соціального порядку прискорюють процес переходу від двомовності до використання домінантної мови. У. Вайнрайх описує ситуації, в яких рідна мова може витіснитися з пам'яті двомовних носіїв внаслідок постійної інтенсивної практики вживання винятково другої мови. Саме соціально-культурні умови є найважливішим чинником, який визначає статус домінуючої мови. Мова, що стала домінуючою, відіграє головну роль у спілкуванні між людьми, в економічному і політичному житті.

Ступінь, напрямок і швидкість мовних змін, аж до зникнення однієї з

мов, у ході мовних контактів залежить, зрештою, від соціальних та історичних умов. В. М. Жирмунський, говорячи про вплив соціальних процесів на виникнення і поширення диглосії, особливу увагу приділяє аналізу ситуації, коли сільське населення прагне в міста і переймає міську культуру та літературну мову.

Ф. П. Філін також відзначає соціальну обумовленість взаємодії мов і форм існування мови, підкреслюючи, що з одного боку мова розвивається відповідно своїм внутрішнім законам, а з іншого – її розвиток визначається суспільними факторами. Ф. П. Філін справедливо зауважує, що «уся нескінченна різноманітність між мовами і діалектами обумовлена соціальними причинами».

Важливим є й той факт, що соціальні умови здатні певною мірою впливати на структуру мови. В. А. Аврорін наводить наступний ланцюжок закономірностей: соціальні умови здатні визначати сфери і середовище вживання мови, що, у свою чергу, впливає на форми існування мови й, звідси, відбуваються зміни в структурі мови в тих її особливостях і елементах, які породжуються позаструктурними факторами. Відповідно можна припустити, що особливості валлійського варіанта англійської мови залежать, насамперед, від соціальних умов. Про цю залежність говорить і Ф. П. Філін, підкреслюючи, що «суспільні функції мови активно впливають на її структуру, і багато в чому визначають напрямки її розвитку».

Г. В. Степанов називає соціальний фактор вирішальним у формуванні зовнішньої системи мови, при цьому він стверджує, що просторовий і часовий фактор є джерелом лінгвістичної варіативності, яка служить базою для «соціалізації» мовного варіювання. Г. В. Степанов зазначає на прямий зв'язок розвитку суспільства і виникнення функціональних стилів і форм існування мови, характер взаємодії яких орієнтований на досягнення «максимально корисного результату для даного типу лінгвістичної ситуації».

Велику роль у мовній ситуації відіграє соціально-історичний фактор. У ситуації двомовності соціально-історичні умови мають велике значення: від

них залежить напрямок і швидкість мовних змін. У ході тісних політичних, економічних, соціальних контактів між націями їх мови можуть змінюватись, аж до зникнення однієї з них.

Розглядаючи різні ситуації двомовності, У. Вайнрайх запроваджує поняття «мовне зрушення», яке визначається як припинення вживання однієї мови і перехід на нову мову. Мовне зрушення може мати місце тільки в деяких сферах уживання. При цьому У. Вайнрайх підкреслює необхідність встановлення ієрархії функцій мови, які визначають поширення зрушення з однієї сфери використання в іншу. «Успішна мобілізація почуття мовного патріотизму на боротьбу з мовним зрушенням, що вже почалося, і призводить до тривалого періоду двомовності, звичайно з розмежуванням функцій кожної з мов, спростувала вже не одне пророкування про близьку смерть тієї або іншої мови».

Під *інтерференцією* розуміються випадки відхилення від норм будь-якої з мов, що відбувається в результаті володіння двома і більше мовами, тобто внаслідок мовного контракту. У. Вайнрайх розрізняв інтерференцію в мові і інтерференцію в мовленні. На думку Е. Хаугена, інтерференція – це «...випадки відхилення від норм мови, що з'являються у мовленні двомовних носіїв в результаті знайомства з іншими мовами». Проте вчений зазначає на те, що інтерференція не завжди становить собою відхилення від норми, оскільки явище може бути не ненормативним вже у первинній мові. Тому «...точно визначити інтерференцію можна лише у випадку, коли ми приймаємо в якості вихідної базисної лінії стан мови, який безпосередньо передував встановленню двомовності».

Розвиток теорії інтерференції в межах теорії мовних контактів наразі досяг високого рівня. Проблема мовного контакту розглядалась до появи спеціальних праць академіка Л. В. Щерби переважно на рівні мови (запозичення, конвергенція, дивергенція тощо). Проте двомовність як живий процес відбувається насамперед не в мові, а в мовленні. Саме з праць

Л. В. Щерби розпочалось вивчення двомовності як контактного процесу, що здійснюється в мовленнєвій поведінці білінгва.

У сучасній лінгвістиці існує багато тлумачень поняття «інтерференція». Здебільшого інтерференція розуміється як процес і результат взаємодії мовних систем в мовленні білінгва, з яких одна система домінує, породжує ефект впливу на вторинну, набуту мовну систему. Результати взаємодії контактних мовних систем можуть бути, на думку лінгвістів, як негативними, так і позитивними.

Сучасне визначення інтерференції, запропоноване О. О. Селівановою в «Термінологічній енциклопедії: Сучасна лінгвістика» формулюється так: «Інтерференція – взаємне проникнення в мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як іншомовний акцент». Відхилення від норми і системи нерідної мови, що викликано впливом рідної, науковець вважає проявом процесу інтерференції.

Мовна інтерференція в мовленні білінгва особливо помітна на фонетичному рівні. Саме фонетична інтерференція є основним джерелом вимовного акценту в мовленні індивіда.

О. Р. Валігура тлумачить фонетичну інтерференцію як лінгвістичне когнітивне та культурно-комунікативне явище, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак, ступінь вияву яких залежить від ментальних, психологічних і соціокультурних чинників. На думку А. А. Абизова інтерференція відбиває переважно відносини між мовними системами при їх контакті. Акцент зв'язаний з мовленнєвою ситуацією білінгвізму, з відносинами між білінгвом і носієм мови. Інтерференція як процес взаємодії мовних систем лише потенційно зазначає на ті порушення в мовленні білінгва, які можуть виникати у зв'язку з відмінностями контактних систем. В акценті відбивається комплекс реальних і системних фонетичних порушень мовця нерідною мовою, зумовлених не тільки лінгвістичними факторами. Акцент в мовленні білінгва безпосередньо пов'язаний зі сприйняттям носія мови, який

володіє уявленнями про нормативну вимову рідної мови. Поняття інтерференції ширше в тому сенсі, що вона поширюється на всі рівні мови. Поняття акценту вужче, оскільки пов'язано тільки з фонетичним боком, з якістю звукового нерідного мовлення індивіда

Тема 2. Регіональна варіативність

У сучасному мовознавстві дослідження питань мовного варіювання ускладнюється термінологічною неоднозначністю. Це обумовлено тим, що термін *варіативність* та інші споріднені терміни (*варіювання*, *варіантність*, *варіації*) не є суто лінгвістичними і відносяться до загальнонаукової лексики. Варіативність визначається фахівцями по різному: «часткова мінливість», «здатність до видозміни», «процес видозміни». Трактують явища варіативності розрізняється лінгвістами не тільки за їхніми вихідними положеннями, але й за широтою розуміння самого явища.

Онтологічна опозиція «константність – варіативність» є стрижневою при вивченні руху мови в часі і просторі. Варіативність відбиває мінливий, діалектичний характер мови як системи, і будь-яке варіювання створює передумови для зміни, для збільшення різноманітності в системі, для її дивергентного руху.

Константність же, навпаки, віддзеркалює зберігання системи як самототожної сутності, обмежуючи надмірне зростання різноманітності, яка потенційно загрожує існуванню мовної системи як комунікативно ефективного утворення.

Терміни *варіативність* і *варіантність* звичайно вживаються синонімічно. Розглядаючи варіантність у вузькому смислі, говорять про орфографічні, фонетичні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні варіанти. Маючи на увазі варіантність у ширшому розумінні, розглядають національно-державні варіанти мови, територіальні діалекти в межах тієї або іншої мови, різного роду соціолекти (за соціальною приналежністю мовців, за їхньою професією, за інтересами), а також мовленнєві особливості,

пов'язані з відмінностями у віці і статі мовців.

Проте існують інші підходи до трактування цієї термінологічної пари. Зокрема, Д. А. Шахбагової, згідно з якою терміни *варіативність* і *варіантність* доцільно вживати диференційовано, розмежовуючи варіювання мовних одиниць у межах однієї системи і варіювання системи як цілого, на нашу думку, є більш обґрунтованою і послідовною. Незважаючи на семантичну близькість варіантологічних термінів, термін *варіативність* використовується на позначення властивості рухливості одиниць мови, у той час як термін *варіантність* більш вживаний і служить на позначення варіантів мовної системи.

Варіативність, що призводить до збільшення різноманітності в системі, начебто врівноважується ідеєю константності, тобто сталістю категоріальних відмінностей у системі. Варіантність також збільшує різноманітність, але це стосується варіантів самої системи. Варіантність мовної системи є результатом територіальних, історичних і соціальних умов життя і діяльності носіїв мови. У спеціальній вітчизняній і зарубіжній літературі розглядаються такі типи варіантності, як територіальний, діахронічний, соціальний і функціональний.

У категорію територіальних типів варіантності входять територіальні діалекти, регіональні мовні типи, а також територіально-державні різновиди літературної мови. Діахронічна варіантність мови найбільше чітко проявляє себе при зіставленні писемних матеріалів, що належать до різних історичних відтинків часу. У кожному конкретний період історії в мові з'являється своя ієрархія мовних різновидів, у тому числі територіальні і соціальні діалекти, а також функціональні стилі писемного мовлення.

Соціальний і функціональний типи варіантності літературної мови вважаються найбільш рухливими й справедливо відносяться до характерних ознак поліфункціональної живої літературної мови. Із усіх типів варіантності для нашого дослідження основний інтерес становить територіальне

варіювання англійської мови, пов'язане з такими поняттями як *варіант*, *діалект*.

Поняття *варіант* частіше використовується на позначення стану неідентичності літературній мові на національному рівні. У зв'язку із поширенням мови по усьому світу виникає низка проблем, одна з яких пов'язана з протиріччям між такими двома поняттями, як *інтернаціоналізм* (*internationalism*) та *самобутність* (*identity*). Інтернаціоналізм передбачає погляд на світ як на єдине ціле, в якому кожна нація прагне визначити своє місце, потреби щодо цього.

Самобутність же допомагає людям захистити своє «право на відмінність», є своєрідним прихистком від наростаючої стандартизації, глобалізму, «лінгвістичного імперіалізму», дозволяє нації усвідомити своє місце у світовому співтоваристві й визначити структуру суспільства та його потреби, виходячи з особливостей менталітету громадян.

У цьому зв'язку безперечно цікавою є модель мовного варіювання, запропонована американським дослідником Б. Качру.

Усе різноманіття варіантів сучасної англійської мови Б. Качру пропонує уявляти у вигляді концентричних кіл – внутрішнього, зовнішнього, і розширювального (*inner, outer and expanding circles*). Підставою для віднесення варіанта мови до тієї або іншої зони є його відношення до мовної норми і набір виконуваних ним комунікативних функцій. Так, «внутрішню зону» утворюють варіанти англійської мови, якою послуговуються у Великій Британії, Ірландії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії. Це так звані «нормотвірні» країни (*norm-providing countries*), де англійська мова є споконвічною на території проживання нації і відіграє роль засобу спілкування в усіх без винятку функціональних сферах, а кодифіковане мовне вживання на різних рівнях мовної системи сприймається англійською спільнотою як норма, якій варто відповідати і яку варто наслідувати. При цьому, природно, ігноруються відмінності між національно-територіальними варіантами в межах самої внутрішньої зони.

Концентрична модель Б. Качру допомагає уявити як широко розповсюджена англійська мова в сучасному світі, наскільки різноманітними є її варіанти й наскільки неоднаковим є статус англійської мови в тій або іншій країні і культурі. Ця модель має прогностичний характер, у ній закладена принципова можливість відбити перехід того або іншого варіанта англійської мови з однієї зони в іншу. Так, на думку Б. Качру, англійська мова, яка найширше розповсюджена в європейських країнах, набуває певних специфічних рис, і не виключено, що в найближчому майбутньому сформується нові варіанти англійської мови, які посядуть місце в «зоні розширення». З іншого боку, варіанти англійської мови із «зовнішньої зони» можуть доповнюватися варіантами, які зараз відносяться до «зони розширення». Єдина зона, яка повністю закрыта для таких змін — це «внутрішня зона».

Як мова-посередник у сучасному світі англійська мова відіграє роль мови міжкультурної взаємодії й збагачення. У зв'язку з появою великої кількості так званих нових варіантів англійської мови (New Englishes) у США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, ПАР, на Карибських островах, усередині самої Великої Британії (в Ірландії, Шотландії, Уельсі), а також в Індії, Шрі-Ланці та інших країнах посилюється процес нативізації. Під нативізацією розуміється процес зміни мови під впливом місцевих мов. При цьому відбувається формування нових типів англійської мови й зміна форми та структури так званого «стандартного» варіанта англійської мови. Нові варіанти англійської мови становлять собою щось подібне до діалектів. Однак на відміну від діалектів, що існують на регіональному рівні і мають тисячі користувачів, нові варіанти мови існують на міжнародному рівні і мають мільйони користувачів.

Національні варіанти мови визначаються А. Д. Швейцером як «регіональні різновиди єдиної нормованої літературної мови». А. І. Домашнев визначає національний варіант як «форму пристосування єдиної літературної мови до традицій і сучасних потреб нації, або, варіант є

особливою формою функціонування єдиної мови». О. О. Селіванова наводить наступне визначення: «різновид національної мови, який використовується різними етносами в певних країнах світу, отримує усвідомлену національною спільнотою автономію, хоча не має із власне національною мовою значних системно-структурних розбіжностей».

Національні варіанти властиві будь-якій мові, що обслуговує дві і більше нації. Як національна мова, так і національний варіант співвідноситься з розповсюдженими в даному ареалі діалектами.

Багато дослідників дотримуються чіткого розмежування між національними варіантами і діалектами. Як відзначає Д. Брозович, «варіанти – це не суто мовне, а мовно-соціологічне явище, яке жодним чином не слід змішувати з діалектними явищами. Відношення варіантів до діалектів не відрізняється від відношення стандартної мови до діалектів». Таким чином, слідом за Д. Брозовичем і А. Д. Швейцером можна стверджувати, що варіант, як і літературна мова, протиставляється діалектам через свою поліфункціональність і нормативну регламентованість.

Слідом за А. І. Домашневим порівнюємо поняття територіального і національного варіантів. Поряд з культивуванням місцевих мовних (діалектних, ареальних) особливостей, характерних і для одного і для іншого мовного різновиду, еволюція територіального (регіонального) варіанта відбувається в межах процесу розвитку певної літературної мови. У порівнянні з територіальним варіантом у розвитку національного варіанта місцева специфіка лінгвістичних диференційних факторів відіграє меншу роль.

Національні варіанти функціонально тотожні тому національному варіанту, як і національно гомогенній мові, притаманні процеси нормалізації літературної норми. Як відзначає А. І. Домашнев, нормалізація є одним з найважливіших актів культурно-мовного будівництва певної нації. При цьому національна норма, що відбиває специфіку варіанта мови, є суверенною і самостійною, вона усвідомлюється і підтримується в межах

національної спільноти й служить, як правило, надійним засобом національної ідентифікації мовця.

Національні варіанти англійської мови характеризується як: перший варіант – вихідний первинний максимального включення (британська англійська), другий варіант – похідний первинний максимального включення (ірландська, валлійська, американська, австралійська англійська), 3) похідний вторинний обмеженого включення (варіанти поліетнічної мови в країнах, де англійська мова має статус допоміжного засобу спілкування).

Між варіантами мови існують складні відносини, що відбивають переплетіння безлічі екстра- та інтралінгвальних факторів. Існує зв'язок між варіантами на лексико-семантичному рівні та деякими екстралінгвальними факторами. Ученими були виявлені основні типи екстралінгвальними факторів, що беруть участь у коваріації з мовними одиницями. До них відносяться два соціальні фактори – територіальний та соціоекономічний, і один мовний – стилістичний. При цьому мається на увазі звичайно не функціональний стиль (художній текст, науковий, газетний тощо), а стиль мовної поведінки, тобто ступінь невимушеності бесіди [37, 102].

Найважливіші відмінності між національними варіантами англійської мови полягають не в самій мові, а у відмінностях між суспільствами, які використовують той або інший варіант (О .Е. Семенець, А. Д. Швейцер, В. Н. Ярцева, Г. В. Степанов, Л. Б.Нікольський).

Будь-яка національна мова становить собою в структурному відношенні досить складне й різноманітне явище і її лише умовно можна вважати єдиною системою. Однак у повсякденній свідомості пересічних користувачів мови широко розповсюджена думка, що мова є гомогенним, монолітним утворенням, і що всі носії мови користуються нею однаково.

Тема 3. Діалекти, варіанти мови, типи вимови

У соціолінгвістиці існує думка про те, що закономірний характер варіювання мовлення можна побачити тільки в контексті всього мовленнєвого колективу в цілому, з урахуванням його соціальної структури і всього діапазону соціальних ситуацій. Проте експериментальними дослідженнями у царині соціофонетики доведено, що моделі соціального і класового варіювання досить прозорі і для виявлення не потребують статистичного аналізу записів мовлення безлічі інформантів.

У сучасній соціофонетиці можна виділити два фактори, що сприяють варіативності:

- фактор неоднорідності і розвитку мови;
- фактор територіальної і соціальної диференціації;
- показник соціально-особистісних, «індексних» характеристик мовця.

Завданням соціофонетики як сучасного напрямку у царині вивчення соціальної функції мови є дослідження варіативності вимови, обумовленої впливом комплексу зовнішніх щодо мови факторів. До подібних екстралінгвальних факторів, що приводять до появи варіативних елементів, відносяться регіон проживання і соціальна приналежність носіїв мови / мовців, відмінності сфер людської діяльності, а також ситуацій, в яких відбувається спілкування. Варіативність також часто є наслідком фізіологічних факторів, зумовлених індивідуальними розбіжностями в структурі і будові мовленнєвого апарату.

Різноманіття факторів, що зумовлюють варіативність, приводить до необхідності вивчення методів і висновків, отриманих в різних галузях лінгвістичних знань: у діалектології, соціолінгвістиці, психолінгвістиці, прагматиці, в акустиці і деяких інших прикладних дисциплінах.

Серед зарубіжних дослідників питання варіативності вимови розглядали Дж. Ноулз, Дж. Уеллз, А. Краттенден, Е. Грабе та ін. У межах вітчизняного і зарубіжного мовознавства у 90-х – 2000-х рр. на кафедрі теоретичної і

прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова виникла школа вивчення регіональної і соціальної варіативності англійської інтонації, результати якої представлені у працях О. Я. Присяжнюк, Н. О. Улітіної, І. О. Коваль, А. С. Шарандаченко, І. А. Гарчевої, В. С. Григораш, Д. М. Карпової, О. В. Костроміної, О. О. Русавської та низці публікацій інших дослідників кафедри.

Отже, особистість мовця в соціумі формується під впливом цілого спектру впливу зовнішнього середовища, а також внутрішніх потреб мовця під час комунікації, що виражається у вживанні різноманітних засобів вираження і реалізації комунікативної інтенції. Зазначимо у цьому зв'язку, що варіативність характеризується потенційно нескінченною диференціацією елементів з одного боку, і тенденцією до обмеження і типізації можливих варіантів, – з іншого.

При дослідженні мовлення в його соціальній детермінованості у соціофонетиці береться до уваги комплекс фактів соціального порядку. На думку М. В. Панова, кожна вимовна риса мови перебуває в деякому «силовому полі», яке утворюють соціальні фактори. Вони можуть «або підтримувати, зміцнювати цю рису, або послаблювати її, зменшувати її поширення, опираючись її стабілізації». На думку автора, соціальний фактор можна розглядати з погляду того, для якої кількості вимовних явищ він є суттєвим. Діапазоном же дії соціальної ознаки стає загальне відношення кількості вимовних явищ до кількості вимовних явищ, які зазнають вивчення. Щодо вимовних факторів соціальні ознаки можуть розташовуватись в такому порядку:

1. Регіон постійного проживання.

2. Соціальний стан.

3. Вік (визначення меж вікового страта у фонетиці ще й досі не виглядає досить переконливо, але тут можна опертися на такий об'єктивний показник, що знаходить відображення в мовленні, як універсальні вікові стадії у розвитку особистості).

Загальновідомо, що у Великій Британії лише на підставі вимови співрозмовники можуть зробити висновок про походження, рівень освіти, політичні погляди, про надійність як ділового партнера і навіть іноді про зовнішню привабливість один одного.

Віднесеність до того або іншого соціального класу впливає на сприйняття індивідом як своєї власної вимови, так і вимови оточення. Наприклад, вихідці з середнього класу, насамперед, його верхівка, особливо прискіпливі у питаннях статусу і соціального стану. Вони часто уникають терміну «робітничий клас», який замінюють різними евфемізмами: »групи населення з низькими доходами», »менш привілейовані», «прості люди», »менш освічені», «людина з вулиці», «читачі бульварної преси», «сині комірці», «безоплатна школа», «муніципальний мікрорайон», «народний» тощо. Більше того, представники верхівки середнього класу іноді зовсім відмовляються від вживання слова «клас» на користь більш нейтрального терміна «background» («походження, середовище, зв'язки і оточення»). У той же час англійці з робітничого середовища не заперечують щодо слова «клас» і охоче називають себе робітничим класом.

Відмінною особливістю вимови мешканців Британських островів є відсутність регіональних характеристик в мовленні представників вищих верств суспільства. В інших англійських країнах, наприклад, у США, регіональний акцент часто відзначається серед представників верхівки соціальної ієрархії. Саме вимова мовця виступає в ролі ідентифікатора як його соціального стану, так і професійної приналежності. П. Традгіллом були описані численні випадки «надягання акценту»: лондонцями – шотландського, учасниками британських поп-груп і диск-жокеями – псевдо американського тощо.

Інтонаційними маркерами соціального статусу мовця можуть виступати такі параметри і характеристики, як мелодика, інтенсивність і тембр мовлення. При цьому, чим вищий рівень освіти і виховання індивіда, тим менше виражені в його мовленні риси регіонального варіанта мови. Більше

того, показником високої мовленнєвої культури служать такі окремі характеристики, як контрастність за тривалістю в межах акцентної групи, а також широкий діапазон мелодійних змін голосу.

Варіативність завжди має соціальний характер, оскільки вона пов'язана зі спілкуванням людей в певній соціально обмеженій мовленнєвій спільноті. У мовленні міститься індексна інформація, тобто вибір мовцем того або іншого варіанта служить способом його ідентифікації. При цьому прояв подібних соціальних маркерів не завжди відбувається за бажанням самої людини і залежить переважно від ступеня володіння мовною нормою, що у свою чергу зв'язано з соціальним станом індивіда – рівнем освіти, професією, соціально-економічним класом тощо.

Більше того, систематична відповідність якості голосу і роду занять приводить до створення «певних звукових стереотипів». Отже, мовлення виступає засобом самовираження особистості, оскільки і його зміст, і його інтонаційне оформлення створюють у слухача «звуковий» портрет мовця.

Згідно з виявленими стереотипами, мовлення представників високого соціального статусу характеризується наступними особливостями:

- різноманітням мелодійного репертуару, дотриманням певних пропорцій, тобто кількісних співвідношень тих або інших елементів в мелодійному інвентарі;
- широкий діапазон голосу, що забезпечує глибину мелодійних модифікацій;
- паралельним, односпрямованим використанням засобів мелодики і гучності, з переважним використанням сильно початкового контуру інтенсивності.

Мовлення представників робітничого класу має яскраво виражені регіональні риси, і також характеризується:

- обмеженістю мелодійного репертуару з переважним вживанням рівних мелодійних моделей;
- вузьким діапазоном голосу;

- посиленням компенсаційної ролі інтенсивності як засобу акцентного виділення;
- переважним використанням сильно кінцевого контуру інтенсивності або рівновиділеності початку і кінця контуру.

Однак соціальна диференціація мови не закінчується лише класовою структурою суспільства, а містить також такі елементи, як соціальні верстви, професійні групи, маленькі групи і позасистемні утворення, що ґрунтуються на вікових, гендерних, етнічних і регіональних компонентах.

Оскільки наразі суспільство характеризується високою соціальною мобільністю, а визначення меж соціальних класів часто викликає труднощі, у сучасній соціолінгвістиці в якості соціального фактору варіювання розглядається приналежність індивіда то тої або іншої соціальної групи або соціальної мережі, а не до соціального класу.

Поняття *соціальна мережа* описує всі постійні контакти індивіда з людьми. Соціальні мережі відрізняються за силою зв'язків між їхніми представниками. Так, мережі з сильними зв'язками між індивідами характерні для представників робітничого класу; такі мережі мають значний вплив на мовленнєву поведінку індивідів, що до них входять. У результаті на території, де вони поширені, місцева модель вимови зберігається відносно незмінною. Мережі зі слабкими зв'язками є джерелом лінгвістичних змін, оскільки вони збільшують ймовірність попадання індивіда під вплив зовнішніх лінгвістичних моделей.

Питання для самоконтролю

1. Що таке дігლოსія?
2. Що розуміється під інтерференцією?
3. В чому різниця між диглосією і білінгвізмом?
4. Що таке «мовне зрушення»?
5. В чому є причина виникнення двомовності?

6. Які фактори сприяють варіативності мовлення?
7. Які ознаки є маркерами соціального статусу мовця, його професійної належності?
8. Які інтонаційні параметри є характеристиками соціального статусу мовця?
9. Що розуміється під поняттям «соціальна мережа»?
10. Як співвідносяться поняття «діалект» і «варіант»?

Розділ 2. Територіальна варіативність англійської вимови на Британських островах

Тема 1. Стандартний варіант англійської вимови RP (Received Pronunciation)

Як відомо, Англія - одна з тих країн, в яких тип вимови виступає як індикатор цілого ряду соціальних факторів і відносить людини до тієї чи іншої прошарку населення. Тип вимови - це те, що людина отримує від своєї сім'ї, то, що передається генетично і залежить від того, де людина народилася і виросла. Стратифікація в області мови може проявлятися на різних рівнях. На произносительном рівні деякі звуки сприймаються як престижний або правильний варіант звучання, а інші навпаки, неправильний, відштовхуючий. Характерно, що таке ж відношення може переноситися на людей, що мають той чи інший акцент.

Так RP (Received Pronunciation) у Великобританії є маркером високого рівня освіти людини. Даний акцент притаманний випускникам приватних шкіл з вищих верств суспільства, а також випускникам престижних університетів Сполученого Королівства. RP досі є произносительним стандартом, який використовується членами королівської сім'ї, представниками англіканської церкви, парламенту і виконавчої влади. У зв'язку з цим відзначається, що RP у британців асоціюється з високим походженням мовця, високим рівнем освіти, а також з такими престижними професіями як адвокат, біржовий маклер, дипломат.

Можливість отримати освіту і зростаюча соціальна мобільність призвели до того, що акцент RP став більш доступним для людей, які раніше не могли б вчитися в університеті і отримати кваліфіковану роботу. Уже в 1964 році А. Гімсон писав, що все в меншій і меншій мірі RP залишається прерогативою певного соціального класу, і завдяки поступового розмивання класових кордонів цей акцент характеризує мова все більше значної частини населення. Таким чином, результатом змін соціального характеру стала тенденція до стандартизації мови представників нижчих соціальних верств. Як і у всіх європейських країнах, британці з хорошою освітою і високо оплачуваною роботою дотримуються більш нормативного і стандартного вимови. Це пов'язано з тим, що вони знаходяться в середовищі сильної економічної і соціальної еліти, яка асоціюється з владою.

Мовні характеристики освіченої молоді Великобританії формуються під впливом мовної традиції, що склалася у вищих класах суспільства, так як результатом навчання в престижних університетах стає перехід в більш високий соціальний клас, що вимагає оволодіння особливостями мовної поведінки цього класу.

У промові освіченої молоді виділяються такі ж характеристики (фонетичні, лексичні, граматичні), які властиві мови британської аристократії. Мовні і поведінкові звички, придбані в університеті, відрізняються маркуванням і соціальною значимістю: впевнений тон, прямота, що межує з грубістю, іронічність, уїдливість, нещирість і лицемірство в натуральному вираженні почуттів. На підставі вищеназваних характеристик студента і випускника престижного університету можна відрізнити від інших носіїв мови.

Відмітною ознакою мови студента престижного університету є сленг, що відображає як пріоритети студентського середовища (приємність для ока і слуху, шарм, незвичайність), так і засуджує якості (порушення соціальних норм поведінки, схильність до емоційної реакції на ситуацію).

У той же час, оскільки зникають забобони з приводу використання регіональних варіантів мови, людям зовсім не обов'язково відмовлятися від свого рідного діалекту, щоб просуватися по службовій драбині. Нестандартні мовні форми все частіше можна почути в суспільстві і в формальних ситуаціях спілкування, де раніше переважав тільки RP.

Тема 2. Типи вимови сучасного RP – Estuary English (діалект гирла Темзи)

Риси, властиві лондонському акценту, активно засвоюються, так як асоціюються з тими якостями, якими володіють жителі цього регіону. Таким чином, це є мотивуючим фактором змін, походження яких неможливо пояснити з точки зору традиційної моделі про поширення спонтанних змін, а засоби масової інформації посилюють ефект, змушуючи людей позитивно сприймати нові явища.

В результаті повсюдного стирання відмінностей між акцентами, що говорять починають розглядати нові тенденції, скоріше, як результат територіального поширення, ніж як маркер приналежності до певного соціального класу. Занадто яскраво виражений локальний характер вимови форм може розглядатися як старомодний і небажаний, в той час як надрегіональні риси, які не є характеристикою будь-якої прошарку населення, розглядаються як сучасні і передові. Таку думку є мотивацією для засвоєння нових рис: балакучі використовують більш поширені варіанти з метою позначити свою прогресивність. Однак, на думку англійських лінгвістів нові мовні тенденції не повинні занадто суперечити місцевим нормам. Риси, що виникають в нестандартних акцентах, сприймаються як більш демократичні і, відповідно, більш охоче запозичуються. В даний час в Британії популярні регіональні варіанти займають положення, яке раніше належало RP, який, в свою чергу, «постійно насичується регіональними

рисами». Процес вирівнювання (levelling) може вплинути на всі сторони соціального континууму. Результатом може стати паралельний розвиток системи, в процесі якого стираються кордони між найбільш яскравими варіантами, які належать представникам різного соціального статусу. У випадку з RP це явище відбивається в поступове проникнення в нього рис, які раніше були чітко маркованими елементами нестандартного вимови.

Існує більш консервативна форма RP, яка може асоціюватися з такими професіями, як священнослужитель, викладач Оксфорду чи Кембриджу, офіцер з вищого кола, директриса приватної школи. Більш того, за традицією акторська професія теж вимагає оволодіння RP. Однак, як стверджують лінгвісти, відсоток носіїв даного акценту з кожним днем зменшується, і сьогодні вони становлять всього 3-5% британців. В даний час, на думку Дж. Уеллса, RP ділиться на чотири типи - «рафінований» (Upper RP - мова вищого соціального прошарку), «загальноприйнятий» (mainstream - диктори Бі-Бі-Сі), «наближений» (near-RP - з незначними рисами регіонального акценту) і набутий вже в зрілому віці під час переходу в більш вищий соціальний шар, а не засвоєний з дитинства (adoptive).

Незважаючи на те, що RP не має влади колишнім статусом, який він по праву мав в XIX і XX століттях, в лінгвістичній літературі його все ж, в більшості випадків, називають стандартним акцентом. Концепт «стандарту» тісно пов'язаний з поняттями «престижу» і «коректності», тому стандартні форми прирівнюються до тих, які використовують представники вищих верств суспільства. Коли RP називають стандартом, то мається на увазі його статус «самого престижного вимовного варіанту».

Сьогодні багато лінгвістів, такі як Т. І. Шевченко, Т. В. Медведєва, Е. Л. Фрейдіна, В. В. Потапов J. Wells, P. Garrett і інші, констатують зростання популярності акцентів низького престижу. Вчені пояснюють це явищем «прихованого» престижу мови робітничого класу, який асоціюється з такими рисами чоловічого характеру як твердість, грубість і сила. Дж. Уеллс навіть припускає, що багато форм вимови проникають в RP з лондонського

просторіччя завдяки збільшеному авторитету певних верств робітничого класу, які «визначають моду», тобто напрямок звукових змін.

Одним з найвідоміших діалектів робітничого класу є лондонський діалект «кокні». Даний акцент збагатив англійську мову таким явищем, яке називається Rhyming Slang. У Rhyming Slang кожне слово замінюється на римується з ним, але далеке за змістом словосполучення. Вважається, що цю промову винайшли колись вуличні торговці, як таємний шифр, недоступний стороннім. Дійсно, важко здогадатися, що «Rosie Lee» це «cup of tea», «apples and pears» це «stairs», «Mother Hubbard» це «cupboard».

Подібно RP, який не дає уявлення про місце народження говорить на ньому, Її приховує соціолінгвістичний походження мовця, проте свідчить про місце його проживання. А. Краттенден вважає, що Її є різновидом регіонального RP, який має яскраво вираженими рисами кокні. М. Девенпорт і С. Ханнас сприймають цей варіант як мова робочого з нижнього середнього класу, які проживають на південному сході Англії.

За твердженням британського фонетиста Дж. Мейдмент, Її сприймається, з одного боку, як престижне, що отримало позитивну оцінку вимова, наближене до RP. З іншого боку, існує думка, що це - протипагу RP, і що являє собою приклад руйнування стандарту і неохайності в мові.

Сьогодні на фонетичній карті Великобританії акцент лондонського робітничого класу кокні існує в іншій формі, ніж в кінці 20 століття. У промові сучасних жителів Лондона відзначається явище, що отримало назву «кокніфікація» або «мокнемо» (mockney). «Mockney» визначається як термін, який з'явився від англійського слова «mock» - насмішка і «sockney» - акцент кокні. Цей термін, як правило, використовується для опису мови тих, хто намагається навмисно говорити як кокні, такими не будучи. Люди, які говорять на «мокнемо», є представниками вищого (upper class) або вищого прошарку середнього класу (upper-middle class) з найближчих до Лондону графств. Вважається, що «мокнемо» - це маска, яка одягається

представниками вищих верств суспільства під час спілкування з більш низькими верствами суспільства.

Аналіз типових фонетичних рис сегментного рівня, властивих кокні, Estuary, мокнемо і Advanced RP, по суті збігаються. До найбільш типових рис відносяться: заміна межзубного звуку [ð], [θ] - на губно-зубний [f], [v] - [fauzənd]; вокалізація Сонанти «l» і заміна його на голосний звук [w] - [miwəw]; використання гортанний змички «ʔ» замість приголосного «t», якщо другий з них ударний - [boʔl]; освіту м'яко-альвеолярного аффриката [tʃ] в разі передування альвеолярного [t] м'яко [j]; редукція закінчення «ing», тобто заміна назального задньоязикового Сонанти [ŋ] на переднеязичних сонорні [n]; опущення звуку [j] - new - [nu].

З огляду на зазначене вище, можна припустити, що елементи «кокні», «Estuary» або «мокнемо» використовуються в сучасній усного мовлення як засіб оптимізації соціальної взаємодії, особливо в молодіжному середовищі. Як показали спостереження дослідників, дане явище використовується для того, щоб:

- навмисно знизити свій соціальний статус і інтелектуальний рівень відповідно до соціального та інтелектуальним рівнем слухача (досить часто риси кокні «надягають» щоб приховати аристократичне походження);
- скоротити дистанцію між мовцем і слухачем і встановити більш довірчі взаємини, тобто створити імідж «свого хлопця»;
- не "відставати» від сучасних тенденцій і звучати як людина, «що йде в ногу з часом».

Використання елементів «кокні», Estuary English може бути не тільки навмисним, але і мимовільним, обумовленим як впливом субкультури, так і впливом процесу демократизації мови.

Отже, сьогодні в сучасній Великобританії акцент є не тільки індикатором належності мовця до того чи іншого соціального прошарку, а й способом адаптації мовця до ситуації спілкування.

Тема 3. Основні фонетичні особливості (сегментні і суперсегментні)

валлійської вимови

Розвиток мови в кожному конкретному суспільстві обумовлений певними факторами. «Мова є знаряддя, що безупинно змінюється і вдосконалюється мовцями, якими рухає прагнення пристосовуватися до різноманітних мінливих умов комунікації».

При вивченні особливостей валлійського варіанта англійської мови необхідно враховувати фактори розвитку мови. Насамперед слід брати до уваги внутрішні закони будови і розвитку мови. У сучасному мовознавстві не існує однозначного визначення законів мовного розвитку. У великому енциклопедичному словнику «Мовознавство» ці закони розглядаються як «постійні й закономірні тенденції, що спрямовують розвиток мов шляхом їх удосконалення (абсолютного прогресу)».

Під внутрішніми законами мовного розвитку розуміються тенденції мовних змін, що відбуваються в мовній системі англійської мови без впливу, наприклад, валлійської мови. Ці зміни поділяються на архаїчні риси (збереження у валлійському варіанті англійської мови одиниць, що вийшли із уживання в британському варіанті) та інновації (поява нових мовних одиниць).

При цьому необхідно враховувати й соціальні умови існування мови. Ф. П. Філін підкреслює, що «відрив від соціології звужує можливості пізнання самих внутрішніх законів побудови і розвитку мови». Звичайно, не варто перебільшувати роль соціального фактора у розвитку мови, оскільки мова розвивається, у першу чергу, відповідно до своїх внутрішніх законів.

Говорячи про поширення інноваційних форм у діалектах і варіантах, А. Д. Швейцер виділяє два шляхи використання мовних форм у літературному узусі: 1) консервативний, коли в діалекті або варіанті використовуються форми, що вийшли з уживання в певній мові. Наприклад, наявність у варіантах англійської мови форм займенника другої особи однини *thou, thy*; 2) прогресивний, коли в діалекті або варіанті виникають

форми, що випереджають розвиток мови .

Питання про консервативні і прогресивні риси в мові не є простим і однозначним. Як стверджує В. Н. Ярцева, «співвідношення інновацій і традиційних історичних форм у мові може розглядатися в різних аспектах: стосовно суспільного розвитку системи мови структурних змін, що відбуваються в ній, стосовно використання «нового» і «старого» у мові у функціональному і стилістичному плані, стосовно специфічних властивостей рівнів стратифікації мови, і нарешті, відповідно до формування норм книжно-писемного та усно-розмовного мовлення, обумовлених умовами комунікації, що історично склалися в даному мовному колективі».

Проблема інновацій і архаїчних рис у мові була ґрунтовно висвітлена в роботі Е. А. Макаєва , де автор звертає увагу на складність виявлення інноваційних і архаїчних рис і визначає критерії їх розрізнення. У дослідженні стверджується, що необхідно проводити відмінності між окремими консервативними рисами (реліктами) і загальними архаїзованими тенденціями в мові. Автор дотримується точки зору про те, що при аналізі мовного розвитку слід брати до уваги лише ті явища, які зустрічаються неодноразово й дають можливість вивести закономірність.

При дослідженні особливостей розвитку тієї або іншої літературної мови необхідно враховувати нерівномірність її розвитку в окремих функціональних сферах, що, на думку Н. Н. Семенюк, призводить до ускладнення розуміння самого процесу мовних змін. Дослідник стверджує, що «історичні зміни не становлять єдиного цілісного процесу, а розпадаються на низку окремих перетворень, кожне з яких характеризується певною специфікою, залежно від тих комунікативних сфер, у яких використовується мова» .

Розвиток конкретної мови у двомовному суспільстві може відбуватися за трьома напрямками. Як стверджує У. Вайнрайх, у випадках, коли перед особою або групою осіб, що звичайно користуються однією мовою, постає завдання засвоєння другої мови, є низка можливостей. По-перше, перша мова

може бути взагалі замінена другою мовою. У цьому випадку має місце мовне зрушення. По-друге, обидві мови можуть уживатися поперемінно, залежно від обстановки, тоді можна говорити про перемикання з однієї мови на іншу і навпаки. По-третє, може відбутися злиття двох мов у одну мовну систему [42, 28]. Цю точку зору підтверджує О. О. Селіванова, говорячи про те, що «не існує мов, повністю позбавлених елементів змішування» .

На думку дослідників (P. L. Henry, J. Edwards, A. Bliss), у XIX ст., коли необхідність володіти англійською мовою була особливо гострою для кожного валлійця, але валлійська мова багатьма з них ще не була забута, й зароджувалася так звана англо-валлійська мова. Її лінгвістичні особливості можна назвати соціально-обумовленими. Прагнення носія валлійської мови говорити англійською змушує його вживати вивчені ним слова, значення яких він часто розуміє невірно, але вимовляє їх в манері, притаманній валлійській мові. Про цей механізм згадує Е.Хауген, розглядаючи тенденції мовної поведінки при білінгвізмі. Він відзначає, що для мовця природним є прагнення використовувати в мовленні новою мовою «вивчену раніше лінгвістичну модель» – модель рідної мови .

Таким чином, для валлійського варіанта англійської мови характерним є вплив англійської мови, а також спільні тенденції розвитку притаманні національному варіанту (англійська) і регіональним варіантам англійської мови.

Розглянемо особливості сегментних та суперсегментних одиниць валлійського варіанта англійської мови у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

На сьогодні, існує кілька фундаментальних праць, присвячених валлійському варіанту англійської мови. Це праці Д. Перрі, Р. П'єнхалуріка, Н. Каупленда, Дж. Коннолі, М. В. Федотової, які присвячені дослідженню соціолінгвістичної ситуації в Уельсі, статусу валлійської мови, а також особливостям діалектів різних регіонів Уельсу. Робота Дж. Коннолі присвячена мовленню мешканців Порт-Тальбота. Сегментні особливості

голосних в мовленні мешканців цього регіону виражаються у відсутності відмінностей між довгими і короткими голосними, у тенденції до подовження короткого голосного [ɪ] у фінальній позиції.

Тривалість наголошеного голосного залежить від того, який приголосний звук йде за голосним, при цьому приголосний також набуває більш тривалого звучання.

До наступних вокалічних особливостей мовлення мешканців Уельсу можна віднести наступні: делабіалізація голосного [u], який в мовленні, особливо мешканців сільської місцевості, звучить як [ʌ]. Ця тенденція виявлена також у мовленні молоді, особливо підлітків.

Вплив валлійської мови відчувається й у появі трьох голосних фонем, які відсутні в Received Pronunciation (RP) – звук [e:] у слові *pale*. [o:] у слові *no* та [ɪu] у слові *grow*. Відбувається зміна низки голосних звуків: голосні середнього і заднього рядів замінюються голосними переднього ряду [e] → [i].

Відбуваються і якісні зміни: не тільки наголошений, але й ненаголошений голосний [ə] звужується до [i].

Якісних змін зазнають і дифтонги, відбувається монофтонгізація дифтонгів:

$$[eɪ], [aɪ] \rightarrow [e], [a]$$

$$[uə] [ɪə] \rightarrow [u] [ɪ]$$

У словах *such, love* голосний середнього ряду [ʌ] замінюється голосним переднього ряду [u].

Голосні заднього ряду [ɔ:], [ɒ], [ɑ:] замінюється голосним переднього ряду, втрачають свою тривалість і просуваються до центру фонетичного простору.

Дж. Коннолі, який вивчав мовлення мешканців Аберкраве пояснює подібні зміни голосних тим, що до середини ХХ ст. основною мовою місцевих мешканців була валлійська. Робота Дж. Коннолі була також присвячена вивченню мовлення представників валлійського варіанта

англійської мови. Автор зазначає, що сегментні особливості виражаються в пропущенні звука [h], а також заміни у закінченнях *-ing* [ɪŋ] на [ɪn] і в подовжених приголосних.

Дж. Коннолі також зазначив на тенденцію до одного наголосу у словах, в яких в стандартній англійській вживається подвійний наголос у словосполученнях *green house* [grɪ:n'haʊs], *ice-cream* [aɪs'kri:m].

На інтонаційному рівні в мовленні мешканців Порт-Тальбота були відзначені наступні характеристики. По-перше, ядерний тон реалізується не тільки на наголошеному складі, а поширюється (у багатоскладових словах) на наступні занаголошені склади. На відміну від RP, занаголошені склади при цьому характеризуються більшою тривалістю та інтенсивністю, ніж наголошені. По-друге, відзначено використання висхідно-спадного контуру в нейтральних висловленнях, причому з широкими діапазоном підйому і падіння.

Істотною відмінністю мовлення мешканців Аберкраве від Порт-Тальбота є те, що до середини ХХ ст.. основною мовою місцевих мешканців була валлійська. Матеріалом для дослідження, проведеного П. Тенчем (P. Tench), послужило мовлення чоловіків старшого віку (50-60 років).

На сегментному рівні в Аберкраве спостерігаються деякі з тих регіональних рис, які були раніше відзначені в Порт-Тальботі (наприклад, заміна у закінченнях *-ing* [ɪŋ] на [ɪn]). Крім того, у фінальній позиції відзначається оглушення звуку [z] (наприклад, у слові *tomatoes*).

Подовження приголосних, яке було зафіксоване Дж. Коннолі, П. Тенч розглядає як інтонаційну, а не сегментну характеристику.

П. Тенч посилається на роботу Б. Уільямс, де аналізуються відмінності у сприйнятті наголошених складів у валлійських словах англійцями, носіями валлійської мови. Так, для англомовних наголос виражається у підвищеній гучності, амплітуді голосних, а також наявності «піку» ЧОТ. Мовці валлійською не виділяють склади як наголошені у такий спосіб; для них передостанній склад є наголошеним, а останній може містити довгі голосні.

П. Тенч досліджував вимову наголошених складів у валлійських словах англійцями та носіями валлійської мови і дійшов висновку, що в мовленні англословних вимова наголошених складів проявляється в більшій гучності голосних, у валлійців же в наголошених складах голосні подовжуються.

Автори також зазначали на заміну дифтонга [əu] на дифтонг [au]. Більш відкрита вимова характерна для голосних у фінальній позиції. Б. Уільям пояснює цей факт тим, що у валлійській мові останній склад часто є наголошеним, що не властиве англійській мові. Ця особливість, відмічена Дж. Коннолі, пояснюється і феноменом подовження заголошених приголосних у фінальній позиції.

П. Тенч робить висновок, що на англійську мову в Кардіффі вплив валлійської мови мінімальний, а в Порт-Тальботі та Аберкраве фонетичні риси валлійської мови проявляються досить сильно.

Британський дослідник Р. Уолтерс вивчив англійську мову Уельсу і приділив велику увагу мелодійній складовій мовлення мешканців Уельсу. Автор порівнює поняття «ядерний тон» та «термінальний тон», і обирає останній, вважаючи його інформаційним фокусом фрази. В середині інтонаційного висловлювання він виділяє передтермінальний і термінальний тони. У результаті проведеного дослідження були виявлені найбільш вживані тони в мовленні валлійців. Так найбільш частотним тоном є висхідний термінальний тон, який автор вважає яскравою рисою валлійського акценту.

Дослідження Р. Уолтерса узгоджуються з результатами, раніше отриманими Б. Уільямсом та П. Тенчем. Уолтерс зазначає, що наголошені голосні у валлійському варіанті англійської мови можуть скорочувати свою тривалість, у той час як останній приголосний звук подвоюється за тривалістю. І ще одна особливість полягає в тому, що кінцевий ненаголошений голосний часто фонетично сильніший, ніж передостанній наголошений.

М. В. Федотова у своєму дослідженні мовлення валлійців підкреслює, що кінцевий голосний у валлійській мові характеризується більшою

інтенсивністю і висотним рівнем, що приводить до того, що фінальні склади звучать як висхідні, що є однією з причин високої частотності висхідного тону в Уельсі. Іншою важливою особливістю, на думку М. В. Федотової, є часте вживання висхідно-спадного тону, який в стандартному варіанті англійської мови виражає іронію та сарказм, у валлійській англійській є нейтрально забарвленим.

Згідно з дослідженням Т. І. Шевченко висхідно-спадний термінальний тон є найчастотнішим у мовленні валлійців, так само як і спадний термінальний тон у мовленні мешканців південного сходу Англії. Дослідниця зазначає, що в усіх кельтських типах вимови відзначається своєрідність ритму та інтонації: звужений мелодійний діапазон, який помітно розширюється в загальному питанні. Мовлення звучить більш монотонно завдяки вузькому діапазону з повторюваним висхідно-спадним та рівним мелодійним малюнком. Рівне завершення наприкінці стверджувального речення, тобто відсутність спадного тону, сприймається англійцями як питання, і цей факт Т. І. Шевченко коментує як особливість кельтських типів вимови, до яких відноситься валлійська англійська. У кельтській мелодиці мешканців Кардіфа було виявлено своєрідний стан англійських і кельтських особливостей мелодики: висловлювання починається з високого висхідно-спадного тону, за яким йде звуження діапазону і рівний мелодійний рух [160].

Таким чином у мовленні валлійців в області висотних характеристик мовлення *діапазон* виявився найінформативнішою ознакою.

Поряд з діапазоном, істотною характеристикою мовлення валлійців в англійській мові є *ритм*, який проявляється у співвідношенні виділеності наголошених і ненаголошених складів, насамперед засобами тривалості: що вищим є цей коефіцієнт, то помітніший контраст між наголошеними і ненаголошеними складами.

У валлійській мові ритм практично відсутній, відсутня також редукція та усічення ненаголошених голосних, а також немає відмінностей між сильними

і слабкими формами службових слів. Наприклад, прийменник *to* вимовляється як [tu] навіть в ненаголошеному стані, що створює ефект *складолічильного* ритму (*syllable-timed rhythm*).

Т. І. Шевченко зазначає також і на спектральні відмінності в мовленні досліджуваних носіїв валлійського варіанта англійської мови. Дослідниця відмічає, що регіонально значущою є локалізація максимуму на певній частотній смузі, а також ширині смуги максимальної енергії. Загальною тенденцією є також і зниження загальної кількості енергії, яка витрачається на говоріння в регіональному мовленні щодо стандартного варіанта, що свідчить про більш напружену артикуляцію в нормативному мовленні [162].

Акцент в Кардіффі (англ. *Cardiff English*) – регіональний акцент англійської мови, а саме різновид валлійського варіанта англійської мови, розповсюджений в столиці Уельсу, а також охоплює території на схід та захід від міста. Кількість носіїв цього діалекту становить близько 500 тис. людей. Цей варіант англійської мови сформувався в XIX ст. разом із припливом емігрантів з Англії, в основному із сусідніх Мідлендс та Уест Кантрі.

Потрібно відзначити, що акцент мешканців Кардіффа зазнає соціальної і територіальної варіативності: він більш розповсюджений у робітничому середовищі, ніж серед представників більш високих соціальних верств населення. Більше того, оскільки північ міста є найбільш престижним районом для проживання, у порівнянні з менш благополучними східними та західними районами, то кількість носіїв акценту м. Кардіффа також варіює географічно.

Згідно з дослідженням Б. Коллінз та І. Міз (B. Collins, J. Mees) [180], які повністю збігаються з дослідженнями Т. І. Шевченко, на інтонаційному рівні мовлення мешканців м. Кардіффа ближче до акцентів Англії, ніж до валлійських варіантів англійської мови. При цьому діапазон ЧОТ в акценті м. Кардіффа ширший, ніж в RP, проте вузьчий, ніж на решті території Уельса. Середній рівень ЧОТ, однак, нижчий, ніж на решті території півдня Уельсу, а

також нижчий, ніж в RP. Серед загальноваллійських характеристик у мовленні жителів м. Кардіффа відзначається підвищена, у порівнянні з RP, кількість випадків уживання висхідно-спадного тону, діапазон якого ширший, ніж у стандартній англійській мові.

Тема 4. Основні фонетичні особливості ірландського типу вимови

Англійська мова проникла на територію острова Ірландія у XII ст. з першими британськими поселенцями і стала використовуватись поряд з ірландською мовою. У період двомовності англійська мова поступова витісняла ірландську з багатьох сфер функціонування, з XVII ст. до початку XX ст. вона була єдиною офіційною мовою Ірландії.

У результаті політичного конфлікту, зв'язаного з відокремленням шести з дев'яти графств провінції Ольстер, у 1921 році утворилась Північна Ірландія, яка залишається адміністративно-політичною частиною Сполученого Королівства. Отже, англійська мова, що обслуговує ірландську націю, наразі функціонує у двох державах: Республіці Ірландія та Північній Ірландії.

Співіснування та взаємовплив мов у ситуації двомовності неминуче тягне за собою появу змін в кожній з них на всіх рівнях мовної системи. Англійська мова, що функціонує на острові Ірландія, здобула раніше нехарактерні для неї риси. Ірландський різновид англійської мови дуже цікавий як об'єкт лінгвістичного дослідження.

Різновид англійської мови Ірландії раніше не розглядався як національний варіант англійської мови. У вітчизняній лінгвістиці в якості національних варіантів англійської мови традиційно виділяють американський, канадський та австралійський. Описуючи стан і функціонування англійської мови в Ірландії, вчені не доходять спільної думки щодо її соціолінгвістичного статусу (Традгіл).

А. Д. Швейцер визначає національні варіанти мови як «регіональні різновиди єдиної нормованої літературної мови» (Швейцер). Вони

притаманні будь-якій мові, що обслуговує дві і більше націй. Деякі дослідники дотримуються чіткого розмежування національних варіантів і діалектів. Д. Брозович зазначає: «Варіанти – це не суто мовне, а мовно-соціологічне явище, яке в жодний спосіб не можна змішувати з діалектними явищами. Відношення варіантів до діалектів не відрізняється від стандартного відношення мови до діалектів». Звідси, національний варіант, як літературна мова, протиставляється діалектам через свою поліфункціональність та нормативну регламентованість.

При дослідженні національного різновиду англійської мови в Ірландії потрібно брати до уваги, що англійська мова, як така, що обслуговує декілька територіальних і національних спільнот становить собою макросистему, яка складається з підсистем національних і територіальних реалізацій. При цьому, як зазначає К. Ф. Хокетт, деякі елементи підсистем є тотожними і утворюють спільне ядро (Хокетт).

Сучасну мовну ситуацію на острові Ірландія можна схарактеризувати як багатокомпонентну, багатомовну, демографічно нерівномірну, з різним статусом мов, що утворюють мовну ситуацію, ендоглосну, оскільки англійська мова є рідною для більшості мешканців, і диглосну. Така багатокомпонентна мовна ситуація обумовлена функціонуванням англійської мови, ірландської в п'яти основних діалектах.

Межа діалектів англійської мови в Республіці Ірландія і в Північній Ірландії є розмитою. Якщо розглядати співвідношення британського та ірландського варіантів англійської мови, потрібно було б вважати діалекти Північної Ірландії частиною системи ірландського національного варіанта та аналізувати їх специфіку щодо норми ірландської, але не британського варіанта англійської мови. При цьому потрібно мати на увазі, що, по-перше, для багатьох діалектів англійської мови характерні одні й ті самі особливості, обумовлені загальними закономірностями розвитку англійської мови (що буде досліджено нами в наступному підрозділі), по-друге,

взаємодія між різними діалектами англійської мови, зумовлена історичними факторами, відбилась на особливостях сучасних діалектів.

Зазначимо, що окрім відмінностей у статусі англійської мови в Республіці Ірландія і в Північній Ірландії для процесу формування діалекту англійської мови в Північній Ірландії характерні інші соціально-історичні умови. У XVII ст. розпочалася колонізація провінції Ольстер, шість з дев'яти графств якої на поточний момент утворюють Північну Ірландію. Під час колонізації англійські та шотландські поселенці отримали землі, конфісковані у корінного ірландського населення. При цьому кількість шотландців значно перевищувала кількість англійців (150000 і 20000 людей відповідно). Отже, на формування ольстерських діалектів впливали не так британські, як шотландські діалекти англійської мови.

Лінгвістичну мапу Ольстера можна розділити на п'ять зон. У першій – на заході графства Донегал – говорять ірландською. У другій – на сході графства Донегал, більшій частині графства Антрим, північному заході графства Деррі і сході графства Даун – вживається ольстерська шотландська, яка містить риси, характерні для шотландських діалектів. У південній частині графства Фермана, центральній частині графства Манеган і південній частині графства Арма говорять південним різновидом ольстерської англійської, близької до британських діалектів англійської мови. У графстві Тайрон, більшій частині графств Деррі і Даун, на півдні графства Внтрим, північних частинах графств Арма та Донегал вживається середня ольстерська англійська, що поєднує риси британських і шотландських діалектів англійської мови. У південних графствах Ольстера – Летримі та Кавані – говорять ірландською англійською (Hiberno English) (Henry, 1978: 115-116). Отже можна стверджувати, що лінгво-географічна мапа Ольстера відбиває політичні події і соціальні процеси, що відбуваються на території графств. Взаємовплив британських і шотландських діалектів англійської мови, шотландської та ірландської мов сформували наявні зараз діалекти Ольстера.

Насправді, чіткі відмінності між цими трьома діалектами можна спостерігати тільки у фонологічній системі, переважно у системі голосних фонем.

Окрім двох основних – ірландської і англійської, вживався йельський діалект у володіннях Барги і Форт у графстві Уексфорд. Також існували спільноти, утворені сотні років тому, а саме: французька – у Портарлінгтоні, Лізбурні, Дубліні та ін., німецька – у Гренісхіллі поряд з Боллімена, а також Тіпперері і Лімериці. Шоста мовна спільнота була представлена лаланами, тобто мешканцями Шотландської низини на півночі країни. На думку багатьох оглядачів вони говорили чистим шотландським діалектом, незрозумілим іншим.

При описі ірландського національного варіанта англійської мови та його порівнянні з британським варіантом важливо брати до уваги характер між варіантних відмінностей. Існує два основних види відмінностей: інвентарні та дистрибутивні. Перші стосуються самого інвентарю конструктивних одиниць того або іншого рівня мови, а другі – відмінностей в дистрибуції одних і тих самих одиниць в різних варіантах мови (Домашнев, 2005 (1): 860). На думку А. І. Домашнева, звичайно переважають дистрибутивні відмінності. Порівнюючи територіальні і національні варіанти мови, автор зазначає, що поряд з культивуванням місцевих мовних (діалектних, ареальних) особливостей, що характерні і для одного, і для іншого різновиду, еволюція територіального (регіонального) варіанта протікає у межах процесу розвитку певної літературної мови. Порівняно з територіальним варіантом у розвитку національного варіанта місцева специфіка лінгвістичних диференційних факторів відіграє набагато меншу роль.

Національні ж варіанти функціонально тотожні, тому національному варіанту, як і національно гомогенній мові, притаманні процеси нормалізації літературної норми. Нормалізація є однією з найважливіших актів культурно-мовного будівництва певної нації (Домашнев, 2005 (2): 904). При цьому національна норма, що відбиває специфіку варіанта мови, є суверенною і самостійною, вона усвідомлюється і підтримується у межах

національної спільноти і служить, як правило, надійним засобом національної ідентифікації мовця.

При диференціації понять національного і регіонального варіантів англійської мови на острові Ірландії слід мати на увазі і те, що шість з дев'яти графств провінції Ольстер входять до складу Сполученого Королівства, а решта острова є самостійною державою – Республікою Ірландія. Однак межа між Північною Ірландією та Республікою Ірландія може розглядатися не тільки як політична, але й як мовна. Досить складно встановити, де закінчується і починається лінгвістична межа двох різновидів англійської мови, і чи потрібно вважати англійську Північної Ірландії регіональним, а англійську південної частини Ірландії – національним варіантом.

Проблема віднесення ірландського різновиду англійської мови до регіонального діалекту або національному варіанту багато в чому є дискусійною. Поза сумнівом є існування територіальних і соціальних мовних відмінностей порівняно з британським варіантом англійської мови.

При дослідженні особливостей ірландського варіанта англійської мови необхідно враховувати фактори розвитку мови, насамперед внутрішні закони будови і розвитку мови. Під внутрішніми законами мовного розвитку розуміються тенденції мовних змін, що відбулися в мовній системі англійської мови без впливу ірландської мови. Ці зміни поділяються на архаїчні риси (збереження в ірландському варіанті англійської мови одиниць і конструкцій, що вийшли із вжитку в британському варіанті) та інновації (поява нових мовних одиниць і конструкцій) (Куреня).

При цьому необхідно враховувати і соціальні умови існування мови. Ф. П. Філін підкреслює, що «відрив від соціології звужує можливості пізнання самих внутрішніх законів будови і розвитку мови» (Филин, 1966: 39). Звісно, не можна перебільшувати роль соціального фактору у розвитку мови, оскільки мова розвивається, у першу чергу, згідно зі своїми внутрішніми законами.

Однак поряд з ознаками внутрішнього розвитку (збереження архаїчних рис, присутність інновацій), що в тому або іншому ступені залежить від соціальних умов, на формування ірландського варіанта англійської мови впливає й двомовність в Ірландії. Співіснування двох мов у суспільстві неминуче приводить до змін в кожній з них.

Говорячи про поширення інноваційних форм в діалектах і варіантах, А. Д. Швейцер виділяє два шляхи використання мовних форм у літературному узусі: 1) консервативний, коли в діалекті або варіанті вживаються форми, що вийшли із вжитку в певній мові. Наприклад, наявність у варіантах англійської мови форм займенника другої особи однини *thou, thy*; 2) прогресивний, коли в діалекті або варіанті виникають форми, що випереджають розвиток мови.

М. М. Маковський, досліджуючи сучасну англійську мову, стверджує, що консерватизм є загальною рисою всіх англійських діалектів.

Дж. Харріс (Harris, 1985: 133) проводить паралель між ірландською англійською і північноамериканською і знаходить схожість між цими варіантами. Автор наводить історичні причини такої схожості: по-перше, це аналогічність діалектів, що виникли в результаті контактів ірландців з носіями діалектів Англії і Шотландії, і діалектів, що здавна існували у північноамериканських поселенців; по-друге, збіг за часом найбільш великих поселень британців в Ірландії з поселеннями в Північній Америці; по-третє, міграції ірландців в Північну Америку наприкінці XVIII ст. Звідси, ірландський і американський варіанти, що сформувалися в результаті утворення британських поселень в Ірландії та Америці, відповідно мають схожі мовні риси, характерні для ранньоанглійського періоду, які поступово вийшли із вжитку в британському варіанті англійської мови.

На думку У. Вайнрайха, коли контакт між мовами має місце в масштабі великої групи населення, то «проявляються соціально обумовлені мовні процеси, характерні для групи людей в цілому» (Вайнрайх, 1972: 55). Вплив ірландської мови неминуче відбивається на розвитку англійської мови в

Ірландії. Аналіз ірландського варіанта англійської мови дозволяє говорити про таке цікаве явище, як калькування конструкцій ірландської мови. Цій проблемі присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників (Дж. Л. Каллен, Є. В. Перехвальська, А. Блісс та ін.).

Джеффри Л. Каллен (Kallen, 2005) відмічає вплив ірландської мови на граматику ірландського варіанта англійської мови, що зокрема, проявляється в утворенні дієслівних форм.

Є. В. Перехвальська стверджує, що кальковані конструкції (ірландизми) є соціально маркованими, вони характерні лише для мовлення білінгвів, які відносяться до сільських мешканців. Ірландизми практично не зустрічаються ні в авторському мовленні, ні в мовленні монолінгвів, які належать до високих соціальних груп. Отже, Є. В. Перехвальська доходить висновку, що такі особливості поширені лише у межах регіонального узусу, а формування місцевої норми можливо лише за більшого культурного відриву від Англії (Перехвальская, 1988: 25).

Розвиток конкретної мови у двомовному суспільстві може здійснюватись за трьома напрямками. Як стверджує У. Вайнрайх, коли перед особою або групою осіб, які звичайно користуються однією мовою, постає завдання засвоєння другої мови, є низка можливостей. По-перше, перша мова може бути взагалі замінена другою мовою. У цьому випадку має місце мовний зсув. По-друге, обидві мови можуть вживатися поперемінно, залежно від обстановки, тоді можна говорити про перемикання з однієї мови на іншу і навпаки. По-третє, може відбутися злиття двох мов в одну мовну систему (Вайнрайх, 1972: 28). Цю точку зору підтверджує А. Россеті, говорячи, що «не існує мов, повністю позбавлених елементів змішування».

На думку дослідників (P. L. Henry, J. Edwards, A. Bliss), у XIX ст., коли необхідність володіння англійською мовою стала особливо гострою для кожного ірландця, але ірландська мова ще не була забутою багатьма з них, зароджується так звана англо-ірландська мова. Її лінгвістичні особливості можна назвати соціально обумовленими. Прагнення носія ірландської мови

говорити англійською змушує його вживати вивчені ним слова, значення яких він часто розуміє невірно, але використовує їх у конструкціях, притаманних ірландській мові. Про цей механізм пише Е. Хауген, досліджуючи тенденції мовної поведінки при білінгвізмі. Він зазначає, що для мовця природнім є намагання вживати в мовленні новою мовою «вивчену раніше мовну модель» – модель рідної мови.

Питання до змістового модулю 2.

1. Що таке Received Pronunciation (RP)? Чи можна вважати тип вимови – стандартним варіантом?
2. В чому особливість вимови RP?
3. Валлійська англійська мова – діалект чи варіант англійської мови?
4. Сегментні особливості валлійської англійської – диференційні ознаки.
5. Назвіть найчастотніші просодичні особливості, які є маркерами валлійського варіанту англійської мови.
6. Що вплинуло на розвиток ірландського варіанту англійської мови?
7. Які історичні фактори сприяли розвитку та занепаду ірландської мови?
8. Серед яких верств населення Estuary English найбільш популярний?
9. Коли і де виник тип вимови Estuary English?
10. Які просодичні і сегментні особливості Estuary English?

Розділ 3. Варіанти англійської вимови за межами Великої Британії

Тема 1. Сучасний стан лінгвістичної ситуації в США

Особливості мовної ситуації в США, за результатами спостережень американських соціолінгвістів (Х. Курат, Д. Престон, Р. Шай), полягають у такому:

1) Америка - космополітична країна, як внаслідок - не для всіх її мешканців англійська мова є рідною. На сьогодні населення США налічує понад 300 млн. осіб, расовий і національний склад яких надзвичайно різноманітний: 12,9% від загальної чисельності населення (36,4 мільйона) афроамериканці; з них 12,3% (34,7 мільйона) справжні афроамериканці; 0,6%

(1,8 мільйона) ~ це афроамериканці з домішкою однієї або більше рас. За даними перепису населення (Census, 2000) з усіх респондентів, які уналежнили себе до групи Black, 54,0% мешкало на Півдні. В шести штатах чорношкіре населення складало понад 25,0% від загальної кількості осіб, і всі вони проживали на півдні - це штати Міссісіпі (37,0%), Луїзіана (33,0%), Південна Кароліна (30,0%), Джорджія та Меріленд (29,0%), Алабама (26,0%). На округ Колумбія припадала найбільша частка чорношкірого населення 61,0%. На Півдні США спостерігалась найбільша кількість чорношкірого населення від загальної чисельності: 20,0% усіх респондентів на Півдні уналежнили себе до чорношкірого населення порівняно з 12,0% на Північному Сході, 11,0% на Середньому Заході та 6,0% на Заході;

2) Британський лінгвіст Д. Крістал вважає, що англійська мова стала головним фактором збереження єдності американської нації, яка зазнавала небувалої культурної експансії протягом усього періоду свого становлення. Народ, що мешкає на території понад три мільйони квадратних миль, розмовляє практично однією мовою, що містить кілька діалектів, риси подібності яких превалюють над рисами розбіжності.

3) Д.А. Шахбагова зазначає, що є набагато більше розбіжностей у мові, якою розмовляють мешканці Кентербері та Йоркширу, шахтарі з Уельсу чи студенти з Оксфорду, ніж у мові, якою розмовляють у США в штатах Мен і Каліфорнія, або в мові, якою розмовляють американський робітник або президент коледжу. Разом із тим, дослідники вказують на наявність в американській англійській мові більшої варіативності вимовних норм, відхилення від яких не є яскравим, як у Британії, показником соціального статусу мовця.

На формування діалектних відмінностей в американському варіанті англійської мови вплинули такі фактори:

- 1) процес заселення Америки вихідцями з різних регіонів Англії, які розмовляли на своїх територіальних діалектах. Первинний розподіл американських колоній на Південь і Північ зумовив наступний

розвиток діалектів США. Цим пояснюється те, що сучасні американські регіональні діалекти більшою мірою вирізняються за віссю Північ – Південь, ніж за віссю Захід – Схід; в американському варіанті англійської мови неможливо чітко визначити межі відповідно територіального діалекту через нескінченний вплив мігрантів та через міграцію всередині країни;

- 2) англійська мова стала засобом «надетнічного» спілкування на території сучасних США, що призвело до утворення так званих мовпіджинів;
- 3) соціальна або географічна ізоляція створює сприятливі умови для збільшення діалектної диференціації. На відміну від літературної британської норми, стандартна американська вимова має більшу варіативність.

Афроамериканський діалект (*African American English - AAE*) – це один із діалектів американської англійської, що використовується американським населенням за певної обстановки та обставин (К.С. Ніколаєва, Т.В. Трушкова).

Існує три основні теорії походження афроамериканського варіанта англійської мови.

Перша – креольська, запропонована Д. Вінфордом. На думку прихильників цієї теорії, нинішній діалект виник на основі «релексіфікації» (тобто заміни лексичного наповнення граматичних моделей без зміни останніх) так званої загальної креольської мови плантацій, поширеної в ранній період колонізації Америки по всій території Півдня (С. Бейлі, Дж.Л. Діллард, В.А. Стьюард).

Другу теорію розробляють американські діалектологи. Вони вважають, що афроамериканська англійська з'явилася на основі специфічних діалектів Півдня США, на які особливо вплинули східноанглійські діалекти.

Третя, найактуальніша, -- теорія соціолінгвістична. У ній стверджується, що своєю несхожістю у вимові, в словниковому складі мова зобов'язана тому, що її носії протягом віків були загнані в чорні гетто, в

обмеженому просторі з'явився цей своєрідний феномен. Темношкіре населення було ізольованим у бідних гетто і тому зберегло свій діалект. Фізична ізоляція сприяла лінгвістичній ізоляції та збереженню афроамериканської розмовної (vernacular) мови.

Тема 2. Фонетико-фонологічні особливості австралійського варіанта англійської мови

Інтерес до вивчення австралійського варіанта англійської мови (AusE) і в цілому національних варіантів англійської мови диктується низкою причин. Перш за все, це культурна «експансія» англійської мови у всесвітньому масштабі, що сприяє появі раніше не вивчених її варіантів, крім того, це руйнація попередніх стереотипів.

Учені по-різному визначають статус AusE. Він розглядається як варіант англійської літературної мови, подібно американському (AmE) та британському (BE) (Д.А.Шахбагова), як «субстандартний феномен» (О.І.Броздович), як територіальний діалект (Т.О. Орлов). Р. Іглсон та Г. Гай вважають AusE самостійною національною мовою. Існує думка й про те, що основна проблема англійської мови в Австралії це не стільки проблема варіанта або діалекту, скільки проблема акценту (М.А. Барнард), тобто діалекту, основні відмінності якого від мови насамперед зосереджено в царині фонетики, точніше, у фонемному інвентарі. Проте це питання в сучасній лінгвістиці недостатньо висвітлено.

Історія розвитку AusE налічує трохи більше двох століть і веде свій відлік із часу утворення перших колоній британських переселенців на австралійському континенті у межах території сучасного Нового Південного Уельсу. Розвиток і становлення AusE вирізнялися значною складністю та нерівномірністю.

Поповнення населення Австралії, постійний процес імміграції переміщення великих мас населення з одних місць в інші, пов'язані з освоєнням нових земель, призводили до нівелювання мовних особливостей

різних груп мовців, до тієї мовної уніфікації, яка є необхідною умовою утворення єдиної мови. Саме тому деякі дослідники вважають 50-і роки XIX століття початком самостійного розвитку австралійського національного варіанта англійської мови (Д.А. Шахбагова, М. Беррідж).

AusE походить від англійської мови нижчих прошарків британського суспільства XVIII століття, мови моряків і солдат. При цьому вона більш за все зближується з південно-східним діалектом британського варіанта англійської мови з великою домішкою ірландського й певною мірою шотландських діалектів.

Певний вплив на AusE здійснили мови австралійських аборигенів, ію виявилось переважно в назвах тварин, рослин і географічних об'єктів. Всі ці особливості характеризують AusE як національно-територіальний варіант англійської мови з чітко вираженими національно-специфічними рисами.

Сьогодні потужний вплив на AusE здійснює американський варіант англійської мови (МакАртур), що відображається на всіх рівнях мовної системи (у вигляді тенденцій до спрощення).

Cultivated AusE (CAus), або «акролект» (тобто варіант мови, що виникає в посткреольському континуумі як результат змішування креольської мови та мови лексифікатора. Акролект має високий соціальний престиж та посідає найвищий ступінь в ієрархії мовних варіантів посткреольського континуума), -- культивована вимова, найхарактерніша для телерадіомовлення. Це нормований тип вимови, використовуваний дуже невеликим відсотком населення Австралії. Він ближче від усіх до британського стандарту, і тому його називають «*Near – RP*» .

Broad AusE (*BrAus*) , або «базилект» (тобто варіант мови , що виникає в посткреольському континуумі як результат змішування креольської мови та базисної мови. Базилект, на відміну від акролекту та мезолекту посідає нижчий ступінь у соціолінгвістичній ієрархії мовних варіантів у посткреольському континуумі. Він використовується малоосвіченим соціальним прошарком креольської мовної спільноти, – це просторічна

вимова, суто австралійський стиль англійської мови (акцент). Для BrAus властиві різного роду асиміляції, елізії, синкопа, уповільнений темп мовлення, назалізація тощо. За даними деяких дослідників, хронологічно первинною формою вимови австралійської англійської була саме ця просторічна форма - результат злиття та еволюції просторіч, діалектів, жаргонів, якими розмовляли перші білі поселенці Австралії (Д.А. Шахбагова, МакАртур). Така вимова переважно використовується чоловіками й характерна не лише для сільської місцевості (як це було спочатку), а й для міст.

General AusE (GenAus), або «мезолект» (тобто один зі складників посткреольського континуума, що виникає внаслідок взаємодії мови лексифікатора, офіційної мови колишніх колоній західних країн, та креольської мови. Мезолект - проміжний мовний варіант між акролектом і базилектом, це спільний австралійський, середній між просторічною вимовою та нормованою, який не має різко виражених рис. GenAus говорить більша частина населення, переважно в містах. Цей ти мовлення можна чути на радіо, в кіно, театрах, у виступах політиків, у повсякденному житті, а також і в сільській місцевості, оскільки її мешканці мають широкий доступ до ЗМІ. в Австралії офіційною вимовною нормою є SAus, проте в усній комунікації, починаючи з 80-х років ХХ століття, стандартним типом вимови Standard Australian English – визнається саме GenAus (Кокс).

Тема 3. Інтерферентні ознаки мовлення канадійців українського походження.

Вивчення варіювання літературних мов знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників. Особливу зацікавленість, поряд з соціальним і функціональним варіюванням, викликає національне варіювання літературних мов.

Необхідно зазначити, що в роботах лінгвістів відсутнє чітке розмежування поняття варіативності і варіантності. На думку Д. І.

Шахбагової, варіантність містить одночасне вживання декількох рівноправних або ієрархічно зв'язаних факультативних варіантів, що знаходяться у межах діахронних відносин.

Д. А. Шахбагова розглядає два види варіювання: варіювання одиниць мови (*варіативність*) і більш широке варіювання мовної системи (*варіантність*). При цьому *варіативність* урівноважується ідеєю *константності (сталості)* основних категоріальних відмінностей у системі. Тенденція ж до *варіантності* врівноважується тенденцією до *цілісності* мови в різних її проявах: «Тому в межах варіантології необхідно оперувати двома типами опозицій: константність-варіативність, цілісність-варіантність» [180, 11]. Варіативність – це процес зміни мови. Результатом *варіативності* є *варіантність*, що виступає у вигляді певних варіантів даної мови, тобто *варіативність* - це, як правило, динаміка, водночас, *варіантність* – це фіксація в мові певних змін.

Виділяється *широке* і *вузьке* тлумачення *варіативності*. *Варіативність* у *широкому* сенсі позначає будь-яку зміну. При такому розумінні немає необхідності в протиставленні *варіанта інваріанту*. У *вузькому* сенсі *варіативність* визначається як «характеристика способу існування і функціонування одиниць мови в синхронії». *Вузьке* тлумачення *варіативності* припускає дослідження дихотомії *інваріант — варіант*. Обидва поняття перебувають у нерозривній діалектичній єдності. Взаємозв'язок і взаємозумовленість цих понять полягає в тому, що *інваріант* існує остільки оскільки існують його маніфестації – *варіанти*, тобто трактування терміна *варіант* залежить від того, що приймається за *інваріант*.

У лінгвістиці *інваріант* – це «абстрактне позначення однієї й тієї ж сутності у відволіканні від її конкретних модифікацій – варіантів», а *варіант* – це «різні прояви однієї й тієї ж сутності, наприклад, видозміни однієї й тієї ж одиниці, яка при всіх змінах залишається сама собою». Уживання дихотомії *інваріант – варіант* використовується стосовно сфери

варіантності, що характеризує існування різновидів мови як рівноправних сутностей [151]. У таких відносинах перебувають, наприклад, національні варіанти англійської мови (British English (BE), American English (AmE), Canadian English (CnE), Australian English (AusE), New Zealand English (NZE) та ін.), які лише в ідеалі, співвідносні з *інваріантом*, у якості якого може виступати якась абстрактна міжнаціональна *норма*, загальна для всіх національних варіантів.

Проблема пошуку причин варіативності і її ролі у функціонуванні мовної системи хвилює багатьох лінгвістів. Факт обумовленості явища варіативності системними лінгвістичними відносинами вважається встановленим. Ми дотримуємося точки зору В. Г. Гака, який вважає, що необхідно брати до уваги взаємодію мовної форми, людини і її психології, а також позамовні фактори.

Існує точка зору, згідно з якою варіативність визначається як наслідок дистрибуції фонем у структурі слів і речень, що відображується в аллофонічному варіюванні фонем.

У зв'язку з цим, при наявності постійного варіювання складним виявляється питання цілісності мовної норми. Однак, «варіативність – це не просто мінливість, але...модифікація, яка не веде до появи нової сутності. Варіативність...виступає як єдність мінливого і постійного».

Будь-яка лінгвістична система на будь-якому її рівні, починаючи від елементарного (звуки) і закінчуючи нескінченно складним (гіпертекст), становить собою дуалістичну єдність двох протилежних сил: норми (меж певного процесу) і варіанта (виходу за межі цього процесу). У цьому процесі норма є деяким застиглим конструктом, або абсолютом, і прагне до спрощення або стискання системи (приведення її до єдиного), у той час як варіант прагне до розширення цієї системи (виходу за межі, встановлені нормою). На різних етапах розвитку лінгвістичної системи вона зазнає процесів розширення або стискання залежно від сили, яка діє на неї, що ми можемо спостерігати на прикладі британської фонетичної системи.

Мова становить собою живе явище, яке відбиває й переломлює у своїх понятійних образах історію певного народу, його спосіб розуміння світу і духовне існування.

Традиційно вважається, що єдино вірним способом вивчення мови є її вивчення в діахронії, тобто її історичне вивчення. Проте синхронне вивчення також становить певний інтерес, оскільки воно допомагає глибше зрозуміти джерела механізмів мовної зміни.

Зміні мови сприяють як внутрішні причини, так і зовнішні фактори. Внутрішніми причинами вважаються:

- 1) пристосування системи мови до фізіологічних особливостей людини (більшість біологічних теорій);
- 2) прагнення до збереження системи мови в комунікативній придатності;
- 3) різноманіття можливостей мови;
- 4) дія фактора аналогії (теорія млялогограматиків про звукові закони);
- 5) тенденція до економії мовних засобів (А. Мартіне).

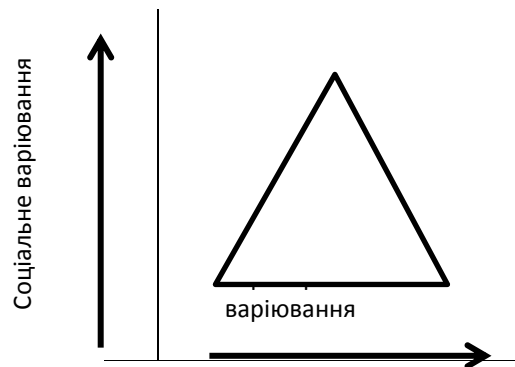
До зовнішніх факторів варіативності відносять:

- 1) зміни у складі носіїв мови (Т. І. Шевченко);
- 2) потреби мовців (У. Лабов);
- 3) інтенсивність контактів з іншими мовами (А. Мартіне);
- 4) розширення соціальної основи літературної норми і соціальної бази кодифікаційних процесів (М. М. Гухман).

Закономірним, таким чином, виявляється факт відбиття соціальних процесів у мові у вигляді певних змін. Не можна недооцінювати роль впливу соціальних умов на розвиток мови взагалі і звукових особливостей зокрема.

У 1980 р. П. Традгіл створює свій знаменитий трикутник, який вважається найбільш вдалим графічним представленням співвіднесеності соціального і географічного факторів при впливі на лінгвістичні процеси. Вершиною трикутника є вимова привілейованої частини населення, його основою – горизонтальне членування мовців відповідно до місцевості, у

якій вони живуть і працюють. Сторони трикутника відбивають вертикальне членування мовців відповідно до їхнього соціального статусу.

Фактори соціального варіювання створюють передумови для надлишку фонемного складу мови.

Соціальні фактори вважаються визначальними у низці екстралінгвальних факторів. Дуже цікавим у цьому плані є фактор престижності певного вимовного варіанта.

У теорії варіативності терміни *варіант* і *діалект* вживаються рівномірно. Дж. Брук у своїй книзі «Англійські діалекти» (G. L. Brook «English Dialects») визначає діалект як «будь-який різновид мови, який асоціюється з певною групою мовців, меншою за розміром, ніж група людей, яка розмовляє спільною мовою». Згідно з цим визначенням Дж. Брук відносить британську англійську, американську англійську до діалектів англійської мови. Проте, таке визначення терміну *діалект* занадто широке. А. Д. Швейцер під діалектом розуміє «територіальний різновид національної мови, обмежений сферою народно-розмовного мовлення, який протистоїть нормованій літературній мові». Варіант літературної мови вчений визначає як «територіальний різновид єдиної нормованої мови». Варіант національної мови означає «сукупність територіально обмеженого варіанта літературної мови і територіальних діалектів, що поширені в межах її ареалу».

О. О. Селіванова визначає діалект як форму мовного існування, що використовується як засіб безпосереднього повсякденного побутового

спілкування на певній обмеженій території й характеризується відносною єдністю різних мовних рівнів системи, неповнотою суспільних функцій й відповідними відбитками культурних традицій. Залежно від мови, якій він належить, діалект може бути зрозумілим носіям інших діалектів цієї мови або значно відрізнятись, що зумовлює ускладнення чи неможливість спілкування між носіями таких діалектів. Незрозумілість окремого діалекту носіям мови суперечить ознакам форми існування мови, однак діалект не може бути усунений зі складу мови як її форма. Проблема віднесення діалекту до відповідної мови виникає у регіонах міксації мов, у так званих дифузних зонах. Головними рисами діалектів є територіальна обмеженість, відсутність стильової диференціації, переважно усний характер репрезентацій, не кодифікованість, структурна підпорядкованість певній мові за умови її наявності.

На наш погляд, американський і британський варіанти не можуть розглядатися як діалекти, оскільки вживання терміна *діалект* у цьому випадку створює хибну уяву про структуру літературної і діалектної мови в Англії і США. Відомо, що як в Англії, так і в США наявні місцеві діалекти, над якими превалює нормована літературна мова. Щодо Канади, то тут також існують місцеві діалекти, їх можна пояснити історико-економічними факторами, які вплинули на формування канадського варіанта англійської мови.

У теперішній час значно поширився термін *нові англійські* (New Englishes). Ці «нові англійські», як зазначає Охлопкова, нагадують діалекти, що існують всередині країни, але узяті у світовому масштабі.

В. М. Широких зазначає, що мова відбиває відмінності поведінки національних груп та їх прагнення відокремитись одна від одної, тому, природньо, що з'являються варіанти. Варіанти існують в усіх мовах, і тому вивчення мови є іноді більш складним завданням, ніж уявлялось спочатку. Лінгвісти вже давно звернули увагу на те, що мова зберігає свої ідентичні риси лише на певній частині території поширення і лише за певних умов.

Становлення варіанта передбачає зміни соціальних умов його функціонування, у тому числі зміни екологічного середовища та соціально-лінгвістичної бази. Крім того, опинившись в нових умовах, мова продовжує змінюватись відповідно до закладених в ній тенденцій розвитку, а також під впливом нових екстра- та інтралінгвістичних факторів, тобто адаптується до нових умов функціонування.

Національні варіанти мови становлять собою сукупність окремих систем (мікросистем) «загальної мови всієї нації», «полінаціональної мови» або «єдиної національної мови» як єдиної макросистеми, що існує у вигляді низки практичних реалізацій. Кожна мікросистема містить загальні і специфічні (дивергентні) ознаки.

Англійська мова функціонує не тільки у формі місцевих (регіональних) і територіальних діалектів, але й національних варіантів. Кожний з національних варіантів має як загальні (константні) особливості на всіх мовних рівнях (лексичному, граматичному і фонетичному) єдиної макросистеми англійської мови, так і специфічні національні риси у всіх своїх аспектах, властивих мікросистемі окремо взятої національної мови. Усе це служить причиною широкої варіативності англійської мови не тільки в територіально-просторових (наявність безлічі національних варіантів), але й історично-часових (лексична, граматична, фонетична та ін. варіативність) відносинах. При цьому, як справедливо відзначають В. А. Васильєв і Д. П. Венцкуте, «фонетичні міжваріантні відмінності найбільш помітні й важливі в комунікативному плані, оскільки у першу чергу від них залежить ступінь взаєморозуміння носіїв різних варіантів даного мови».

Інтерес до вивчення національних варіантів англійської мови диктується низкою причин, серед яких можна назвати, з одного боку, культурну «експансію» англійської мови у всесвітньому масштабі, що сприяє появі її нових варіантів, з іншого – руйнування колишніх стереотипів (відмова від виняткової переваги викладання норми *RP* у навчальних закладах). Увага у нашій роботі до *SpE* викликана як суто теоретичними (недостатня

вивченість, двоїстий характер, проблема World Englishes тощо), так і практичними (вивчення нового національного варіанта) факторами.

Значним кроком на шляху до розробки ідеї національних варіантів був розвиток теорії літературної мови, «системи, що ґрунтується на поняттях системи і норми, що вивчають як внутрішню організацію мовних систем, так і розмаїття зв'язків мовних систем із суспільством, яке вони обслуговують». Основні положення теорії про національно негомогенну мову як систему його національних варіантів були сформульовані у працях А. І. Смирницького, Є. Г. Різель, Т. В. Степанова, А. Д. Швейцера, А. І. Домашнева, Д. Брозовича, де національний варіант трактується як «форма пристосування єдиної літературної мови до традицій і сучасних потреб нації».

За даними літературних джерел, варіанти однієї мови, які обслуговують різні нації, «не зливаються повністю навіть у випадку ідентичності їх субстанції і структури. За сприятливих соціальних умов варіанти з ідентичною субстанцією і структурою розвиваються більш-менш паралельно». Відзначається загальне прагнення до нормалізації, що є природним для будь-якої літературної мови, яке буде постійно приводити до стирання відмінностей між національними варіантами. Навпаки, діалекти, література, національна духовна культура, географічні та інші моменти, на його думку, будуть давати новий матеріал для розбіжності варіантів [36, 36].

Виникненню розбіжностей між національними варіантами, на думку А. І. Домашнева, сприяє «неадекватний вибір факультативних варіантів на рівні норми з якогось набору інваріантних ознак, властивих даній мові на будь-якій території її поширення». Такі факультативні варіанти на рівні норми реалізуються і приймаються в тому або іншому колективі, і, як наслідок, стають обов'язковими і нормативними для даного колективу носіїв мови. Необхідно відзначити, що для національних варіантів характерні два види відмінностей: інвентарні і дистрибутивні, з перевагою останніх. Перші стосуються самого інвентарю конститутивних одиниць того або іншого

рівня, а другі – відмінностей у дистрибуції тих самих одиниць.

Національні форми літературної мови не виявляють різких структурних розбіжностей, при цьому здобувають автономію, право на самостійне існування і розвиток, що усвідомлюється й підтримується носіями того або іншого варіанта. З цього випливає, що національний варіант – це не тільки мовне, але й мовно-соціальне явище. А. І. Домашнєв справедливо відзначає, що для виділення цього поняття істотними є не тільки лінгвістичні, але й екстралінгвістичні фактори. Так, однією з найважливіших ознак національного варіанта визнається суспільна функція, виконувана ним у самостійному національному колективі: навчання в загальноосвітніх закладах, використання по радіо і телебаченню, у кіно і театрі, застосування в діловодстві, видання газет, журналів, книг тощо.

Найбільш вивченими на сьогодні є британський та американський варіанти англійської мови.

Усі варіанти англійської мови є мікросистемами, що входять до макросистеми літературної мови. Ці мікросистеми перехрещуються, утворюючи спільне ядро, що характеризується комплексом єдиних структурних рис, і в той же час вони можуть розглядатися як одиниці, наділені певними диференціальними ознаками або певним набором таких ознак.

Кожний регіональний варіант мови має низку характеристик, властивих саме йому. Щодо англійської мови США, А. Д. Швейцер встановив низку критеріїв для регіонального варіанта мови: 1) порівняно невелика питома вага явищ, що диференціюють різновид мови; 2) спільність літературної норми поруч з можливими незначними модифікаціями; 3) збіг структурного «кістяка» територіальних варіантів; 4) розбіжності торкаються окремих сфер мови, сукупно не конституюючи відмінну систему мови.

У світлі вищевикладеного, англійську, якою користується населення Канади, можна вважати варіантом англійської мови. Це означає, що канадському варіанту англійської мови властиві свої норми, згідно з

позицією В. Н. Ярцевої, «варіанти англійської літературної мови є нормою для країн, де вони вживаються». Канадську англійську не зовсім коректно вважати діалектом американської англійської, оскільки характерні риси канадської англійської усвідомлюються і підтримуються в межах англомовної частини канадського суспільства. На думку Д. Крістала, англомовні канадці виступають проти віднесення їх типу мовлення до американського різновиду англійської. Крім того, було б не зовсім вірно стверджувати, що дві країни – Канада і США – використовують одну мовну норму.

Слідом за Л. Г. Поповою, визнаємо, що вирішення питання про статус сучасної літературної англійської мови в Канаді можливе лише на підставі вивчення його розпізнавальних ознак на всіх рівнях — фонологічному, морфологічному, синтаксичному й лексико-семантичному.

Таким чином, у зв'язку з виникненням різних підходів до визначення статусу канадського варіанта англійської мови з'явилася необхідність її типологічного опису, опису подібностей і відмінностей. Вивчення канадського варіанта англійської мови обумовлено ще й тим, що дослідження особливостей його фонологічної системи має фрагментарний характер, а проблема просодичного варіювання в канадській англійській в цілому залишається маловивченою. Деяка увага аллофонному варіюванню голосних приділяється в роботах В. С. Ейвіса, Р. Дж. Грегга, Х. Б. Вудса. Зазначені автори торкаються питань кількісного складу голосних канадської англійської, протиставлення або непротиставлення голосних за довготою, фонологічного трактування дифтонгів. Однак у роботах канадських лінгвістів мало уваги приділяється реалізації суперсегментних одиниць у спонтанному мовленні, практично відсутні типологічні пошуки з фонетики регіональних варіантів англійської мови Канади.

Питання до самоконтролю.

1. В чому полягає статус Австрійської англійської мови та як його визначають вчені?
2. Коли, при яких умовах почався розвиток і становлення австралійської англійської мови?
3. Типи мови, в яких реалізується *AusE*, назвіть їх і поясніть.
4. Який тип вимови є вимовною нормою в Австралії?
5. Назвіть періоди історії англійської мови в Канаді.
6. На якій лінгвістичні групи ділиться населення Канади?
7. Під впливом якого варіанта англійської мови формувався канадійський варіант?
8. Який тип вимови обраний стандартним в Канаді?
9. В чому є особливість канадійської англійської?
10. З яких варіантів англійської мови склався варіант *Canadian English (CnE)*?

Питання для підсумкового контролю

1. Основні діалектні ореоли Великої Британії.
2. Співставлення американського, австралійського і британського варіантів вимови.
3. Загальні та специфічні особливості діалектів на території Великої Британії.
4. Білінгвізм канадців. Інваріантні ознаки.
5. Вплив рідної мови на мовленнєву поведінку представників різних територіальних спільнот.

Список рекомендованої літератури

1. Михалева Е. И. Фонетические особенности диалектно-окрашенной речи в аспекте её восприятия (перцептивно-фонетическое исследование на материале северных акцентов Англии): дис. ...кандидата филологических наук: 10.02.04 / Михалева Елена Игоревна. – М., 2007. – 173 с.
2. Петренко А.Д. Социолингвистическая вариативность национального языка как целостной структуры: [Коллективная монография] / А.Д. Петренко, Д.А. Петренко, Д.М. Храбскова, Э.Ш. Исаев. – Севастополь: Украинский морской институт, 2009. – 182 с.
3. Присяжнюк О.Я. Просодические особенности территориальных типов британского произношения: Дисс... к.филол.н.: 10.02.04 / О.Я. Присяжнюк. – Одесса, 2003. – 214 с.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2010. – 844 с.
5. Серебренников Б.А. Территориальная и социальная дифференциация языка [электронный ресурс] /Б.А. Серебренников // philology.ru: русский филологический портал, 2001.
6. Шевченко Т.И. Актуальные проблемы социофонетического исследования просодии / Т.И. Шевченко // Социофонетика звучащей речи: Вестник МГЛУ. – М.: ИПК МГЛУ «Рема», 2011, №1. – С. 273-282.
7. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения / Т.И. Шевченко. – М.: Высш. шк., 1990. – 142 с.
8. Шевченко Т.И. Теоретическая фонетика английского языка: [учебник] / Т.И. Шевченко. – М.: Высшая школа, 2006. – 191 с.
9. Coupland N. Style. Language Variation and Identity. Key topics in sociolinguistics / N. Coupland. – Cambridge: CUP, 2007. – 209 p.
10. Erik R.T. Sociophonetics. An Introduction / R.T. Erik. – NY: Palgrave Macmillan, 2011. – 272 p.
11. Honey J. Does accent matter? The Pygmalion Factor / J. Honey. – London, 1989. – 208 p.
12. Hughes A. English Accents and Dialects: An Introduction to Social and Regional Varieties of British English / A. Hughes, P. Trudgill. – London: Arnold, 1979. – 90 p.
13. Social dialectology: in honour of Peter Trudgill / Britain D., Chechire J. John. Benjamins Publishing Company, 2003. – 343 p.

14. Trudgill P. Applied Sociolinguistics / P. Trudgill. – London: Academic press. Inc., 1984. – 271 p.

15. Trudgill P. Language in the British Isles / P. Trudgill. – Cambridge: CUP, 1984. –

587 p.

16. Wells, J.C. Accents of English: Vol. I. An Introduction. Vol. II The British Isles /

J.C. Wells. – Cambridge etc.: CUP, 1982. – p. xix, 465 p.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1.....	5
Розділ 2.....	24
Розділ 3.....	45
Список рекомендованої літератури.....	61

Навчальне видання

Григорян Н. Р. Проблеми та перспективи територіальної варіативності мовлення: методичні рекомендації до вибіркового спецкурсу для здобувачів вищої освіти III (освітньо-наукового) ступеня спеціальності 035 «Філологія». Одеса, 2020. 63 с.